

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Pedagogiky a Psychologie

Studijní program: Vychovatelství

Studijní obor: Pedagogika volného času

**KERAMIKA, VOLNO-ČASOVÁ AKTIVITA PRO
KLIENTA S DĚTSKOU MOZKOVOU OBRNOU.**

„STOPY Z PROCHÁZEK MĚSTEM“

**„CERAMICS, FREE-TIME ACTIVITY OF
CLIENTS OF WITH CEREBRAL PALSY.**

„PRINTS OF THE CITY WALKS“

Bakalářská práce: 12 – FP – KPP – 66

Autor:

Alena HORÁKOVÁ

Podpis:

Vedoucí práce: Ak. mal. Markéta Pošarová

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
69	0	20	26	25	3 + CD

V Liberci dne: 22. 11. 2013

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Alena Horáková**
Osobní číslo: **P10000126**
Studijní program: **B7505 Vychovatelství**
Studijní obor: **Pedagogika volného času**
Název tématu: **Keramika, volno-časová aktivita pro klienty s dětskou mozkovou ohrnou. "Stopy z procházek městem".**
Zadávající katedra: **Katedra pedagogiky a psychologie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cíl:

1. Návrh a realizace tématického programu pro klienty s dětskou mozkovou ohrnou keramické dílny Jedličkova ústavu Liberec a porovnat s dosavadní činností dílny.
2. Zapojit handicapované klienty do aktivní tvořivé činnosti mimo ústav a pokusit se o bližší seznámení s historií a veřejným prostorem města, ve kterém žijí.

Požadavky:

1. Orientace a studium literatury k danému tématu.
2. Vytvořit keramickou řadu a vypracovat tématické pracovní listy projektu "Stopy z procházek městem".
3. Realizace projektu.
4. Vyhodnotit projekt z hlediska pohledu zapojení a spokojenosti klientů, úspěšnost i negativní - rušivé momenty projektu.

Metody:

1. EUR - třífázový model učení.
2. Pozorování.
3. Rozhovory, dotazníkové šetření.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná

Seznam odborné literatury:

CAMPBELLOVÁ, J. Techniky arteterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-204-1.

BABYRÁDOVÁ, H. Výtvarná dílna. Vyd.1. Praha: Triton, 2005. 289s. ISBN 80-7254-705-4.

HAUSENBLAS, Ondřej ; KOŠTÁLOVÁ, Hana . Co je E-U-R. Kritické Listy [online]. 2006, 24, [cit. 2011-01-02]. Dostupný z WWW:

<http://www.kritickemysleni.cz/klisty.php?co=klisty24_eur>.

KARPAŠ, R.; BÍLKOVÁ, L. a kol. Kniha o Liberci. Liberec: Dialog, 2004.

KRAUS, J. a kol. Dětská mozková obrna. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2005. 348s. ISBN 80-247-1018-8.

MATTISON, S. Jak se dělá keramika. Praha: Slovart, 2004. 224s.

ISBN 80-720-9599-4.

RADA, P. Keramika. Praha : Aventinum, 2008. 216s. ISBN 978-80-86858-45-6.

ROESELLOVÁ, V. Rady a projekty ve výtvarné výchově. Praha: Sarah, 1997. 219s. ISBN 80-902267-2-8.

ROESELLOVÁ, V. Techniky ve výtvarné výchově, Praha: Sarah, 1996. 241s. ISBN 9788090226715.

ŠAMŠULA, P.; HAZUKOVÁ, H. Didaktika výtvarné výchovy I. Praha: Karolinum, 1991. ISBN 80-7066-368-5

VÁGNEROVÁ, M. a kol. Psychologie handicapu. 2.Vyd. Praha: Karolinum, 2004.

VÍTKOVÁ, M. Somatopedické aspekty. Brno: Paido, 1999. 144s. ISBN 80-85931-69-9

WEIS, G. Keramika umění z hlíny. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1954-2.

Vedoucí bakalářské práce:

ak. mal. Markéta Pošarová

Katedra primárního vzdělávání

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2012

Termín odevzdání bakalářské práce:

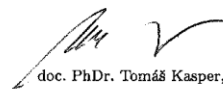
30. dubna 2013

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.

děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Kasper, Ph.D.

vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2012

Čestné prohlášení

Název práce: Keramika, volno-časová aktivita pro klienty s dětskou mozkovou obrnou. „Stopy z procházek městem“.

Jméno a příjmení autora: Alena Horáková

Osobní číslo: P10000126

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 22. 11. 2013

Alena Horáková

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí mé bakalářské práce ak. mal. Markétě Pošarové za její cenné rady a připomínky, které mi poskytla v průběhu realizace. Velké dík patří také klientům a pracovníkům Centra denních služeb Jedličkova ústavu Liberec, bez kterých by tato práce nemohla nikdy vzniknout. V neposlední řadě děkuji řediteli Jedličkova ústavu Mgr. Vladimírovi Ptáčkovi, který mou práci podpořil a také všem mým blízkým za jejich trpělivost.

Anotace

Bakalářská práce pojednává o realizaci výtvarného projektu „*Stopy z procházek městem*“, kterého se zúčastnili klienti Jedličkova ústavu v Liberci v období od září 2012 do září 2013. Zaměřuje se na problematiku volno-časové aktivity – keramiku výtvarných dílen Centra denních služeb Jedličkova ústavu v Liberci.

Práce je rozdělena na dvě části, teoretickou a praktickou. Teoretická část objasňuje základní pojmy, které souvisí s volným časem dětí s dětskou mozkovou obrnou, část kapitoly je věnována pojmu keramika a tvořivá dílna. Praktická část obsahuje metodické listy projektu a vyhodnocení jeho úspěšnosti.

Klíčová slova: Dětská mozková obrna – DMO, volný čas a tvořivost, výtvarná dílna, keramika, Jedličkův ústav Liberec

Annotation

The thesis deals with the realization of art project "*Traces of walking around the city*", which was attended by clients Jedlicka Institute in Liberec in the period from September 2012 to September 2013. It focuses on the issue of free-time activities - ceramics art workshops Day care centers Jedlicka Institute in Liberec.

The work is divided into two parts, theoretical and practical. The theoretical part explains the basic concepts related to leisure time of children with cerebral palsy, part of the chapter is devoted to the concept of ceramics and creative workshop. The practical part contains methodological leaves the project and evaluate its success.

Keywords: Children cerebral palsy, leisure time and creative activities, art workshop, ceramics, Jedlicka Institute

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK A SYMBOLŮ

Aj. a jiné

Atd. a tak dále

Atp. a tak podobně

CDS Centrum denních služeb

DMO dětská mozková obrna

EUR třífázový model učení

MR mentální retardace

Např. na příklad

Tj. to jest

Tzv. tak zvané

SEZNAM TABULEK A FOTOGRAFIÍ

TABULKY

Tabulka 1: *Harmonogram projektu*

Tabulka 2: *Metodický list č. 1*

Tabulka 3: *Metodický list č. 2*

Tabulka 4: *Metodický list č. 3*

Tabulka 5: *Metodický list č. 4*

Tabulka 6: *Metodický list č. 5*

Tabulka 7: *Metodický list č. 6*

Tabulka 8: *Metodický list č. 7*

Tabulka 9: *Metodický list č. 8*

Tabulka 10: *Metodický list č. 9*

Tabulka 11: *Metodický list č. 10*

Tabulka 12: *Metodický list č. 11*

Tabulka 13: *Pohlaví respondentů*

Tabulka 14: *Věk respondentů*

Tabulka 15: *Bydlení respondentů*

Tabulka 16: *Typ dosaženého vzdělání respondentů*

Tabulka 17: *Technické pomůcky nutné k samostatnému pohybu respondentů*

Tabulka 18: *Formy dětské mozkové obrny u respondentů*

Tabulka 19: *Návštěvnost kulturních a společenských akcí ve městě a okolí*

Tabulka 20: *Délka návštěvnosti dílen CDS*

Tabulka 21: *Možnost výběru výtvarné dílny*

Tabulka 22: *Oblíbenost druhu výtvarné dílny*

Tabulka 23: *Zájem o činnost v keramické dílně*

Tabulka 24: *Možnost změny programu keramické dílny*

Tabulka 25: *Projekt „Stopy z procházek městem“ se Vám líbil?*

Tabulka 26: *Zájem o pokračování v projektech*

FOTOGRAFIE

Obrázek 1: *Pozvánka na vernisáž výstavy*

Obrázek 2: *Otisky v Parku vzpomínek (velikost otisku 40/40 cm)*

Obrázek 3: *Otisky Nám. Ed. Beneše – znak města (velikost otisku 40/40 cm)*

Obrázek 4: *Otisky struktury – koleje tramvaje (velikost otisku 40/40 cm)*

Obrázek 5: *Otisk koleje tramvaje (velikost otisku 40/40 cm)*

Obrázek 6: *Otisky struktur Nám. Ed. Beneše (velikost otisku 40/40 cm)*

Obrázek 7: *Otisky struktur Nám. Ed. Beneše – kanál (velikost otisku 40/40 cm)*

Obrázek 8: *Otisky struktur - kašna ul. 8. března (velikost otisku 20/40 cm)*

Obrázek 9: *Otisk brány radnice*

Obrázek 10: *Otisk brány (velikost otisku 40/40 cm)*

Obrázek 11: *Otisky barvy podzimu (30/30 cm)*

Obrázek 12: *Otisk struktury dlažby (velikost otisku 40/40 cm)*

Obrázek 13: *Otisk struktury dlažby (velikost otisku 40/40 cm)*

Obrázek 14: *Otisk struktury dlažby (velikost otisku 40/40 cm)*

Obrázek 15: *Otisk znaku Liberce (40/40 cm)*

Obrázek 16: *Otisky struktur dlažby (40/40 cm)*

Obrázek 17: *Práce v dílně - zatírání oxidů*

Obrázek 18: *Práce v dílně - zdobení (glazování)*

Obrázek 19: *Otisky struktur (otisky připravené k přezahu)*

Obrázek 20: *Vypálený otisk popraskané dlažby*

OBSAH

SEZNAM TABULEK A FOTOGRAFIÍ	9
1 ÚVOD.....	8
2 TEORETICKÁ ČÁST.....	9
2.1 Volný čas.....	9
2.2 Tvořivost a výtvarná dílna	11
2.3 Co je keramika	14
2.3.1 Historie keramiky	14
2.3.2 Podstata keramických materiálů	15
2.3.3 Druhy keramických střeptů.....	16
2.3.4 Druhy keramických hmot podle způsobu zpracování.....	17
2.3.5 Techniky keramické tvorby	17
2.3.6 Zdobení keramiky (dekorování)	20
2.3.7 Sušení.....	22
2.3.8 Keramické pece a pálení	23
2.3.9 Keramická dílna a pomůcky	23
2.3.10 Bezpečnost při práci.....	24
2.3.11 Keramika s dětmi s DMO	25
2.4 Dětská mozková obrna	26
2.4.1 Příčiny vzniku (etiologie)	26
2.4.2 Formy dětské mozkové obrny.....	27
2.4.3 Charakteristika dětí s dětskou mozkovou obrnou.....	28
2.4.4 Dětská mozková obrna jako kombinované postižení	28
2.4.5 Výchova dětí s dětskou mozkovou obrnou.....	30
2.4.6 Volný čas a aktivity dětí s dětskou mozkovou obrnou	33
2.5 Metody výzkumu	36

3	PRAKTICKÁ ČÁST	38
3.1	Popis projektu „ Stopy z procházek městem“	38
3.2	Specifikace skupiny	40
3.3	Postup práce s (evaluačním) dotazníkem	41
3.4	Realizace a harmonogram projektu.....	42
3.5	Metodické listy.....	43
3.6	Výstava.....	54
3.7	Vyhodnocení dotazníku (evaluačního)	56
3.8	Vyhodnocení projektu.....	63
4	ZÁVĚR	65
5	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	67
6	SEZNAM PŘÍLOH.....	69

1 ÚVOD

Téma mé bakalářské práce jsem zaměřila na problematiku dětí a mládeže s dětskou mozkovou obrnou (dále jen DMO) a jejich možnostmi využití volného času. Jako volnočasovou aktivitu jsem zvolila keramiku, které se od roku 1996 věnuji v Jedličkově ústavu v Liberci. S dětmi a mladými lidmi s tělesným postižením pracuji již 32 let. Výchova a využití volného času handicapovaných byla po řadu let mou hlavní prací. Měla jsem možnost poznat, jak je náročné zvládnout obyčejné každodenní starosti, pokud je člověk omezen tělesným nebo mentálním handicapem. Často si kladu otázku, jak bych tyto situace zvládala já, kdybych byla na místě svého klienta nebo jeho rodičů. Za ta léta jsem se setkala nejen s různými formami a stupni tělesného nebo mentálního handicapu, ale také s různým sociálním prostředím a stylem výchovy rodin, ve kterých dítě vyrůstá. Nyní jsem na pozici vedoucí pobytové služby a jsem každý den konfrontována s lidskou křehkostí a zranitelností.

Práce je rozdělena na dvě části, teoretickou a praktickou. Teoretická část se zabývá objasněním pojmu DMO, rozebírá problematiku postižení a možnosti dalšího rozvoje handicapovaného jedince z hlediska výchovy a volného času. Část kapitoly je věnována tématu tvořivých dílen s keramikou.

Cílem praktické části je navrhnout a realizovat tematický program pro klienty s DMO v keramické dílně Jedličkova ústavu Liberec a porovnat ho s dosavadní činností dílny. Zapojit handicapované klienty do aktivní tvořivé činnosti mimo ústav a pokusit se o bližší seznámení s historií a veřejným prostorem města, ve kterém žijí. Práce obsahuje jednotlivé pracovní listy projektu *"Stopy z procházek městem"*. V roce 2014 oslaví Jedličkův ústav Liberec 100 let svého působení. Cílem bakalářské práce je i závěrečná výstava, která je součástí těchto oslav a představí projekt veřejnosti.

Ke zpracování bakalářské práce byly použity tyto metody a techniky: analýza odborné literatury, dlouhodobé pozorování, rozhovory a dotazníkové šetření k vyhodnocení projektu z hlediska pohledu zapojení a spokojenosti klientů, úspěšnost a zhodnocení negativních - rušivých momentů projektu.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 Volný čas

Volný čas je doba, kdy se můžeme věnovat činnostem, které vykonáváme rádi bez povinností a pobízení. Smysluplný a efektivně strávený volný čas patří ke zdravému stylu života. Provádíme takové činnosti, které nás obohacují, naplňují nás, vzbuzují v nás zájem, radost a vedou nás ke zdokonalování našich dovedností, schopností a vědomostí. Ve volném čase máme možnost věnovat se činnostem, které máme rádi, baví nás, uspokojují, přinášejí radost a uvolnění. Činnosti zahrnované do sféry povinností vykonávat musíme, ať již chceme, či nikoli. To, co někdo pocítuje jako povinnost, může být pro jiného příjemnou zábavou a naopak. Způsob využívání volného času je ovlivňován sociálním prostředím, ve kterém vyrůstáme a napodobujeme životní styl. Vzorem nám jsou rodiče. Ve výběru volného času však mohou také působit i jiné vlivy – škola, učitelé, vrstevníci, kamarádi, známí, sdělovací prostředky. Tyto vlivy nás mohou ovlivnit jak pozitivně tak i negativně. Dítě, které nemá přiměřené zájmy nebo svého koníčka, se nudí a snadno pak podléhá negativním vlivům. V důsledku nevhodného a neorganizovaného trávení volného času dochází často k vážnému ohrožení – úrazy, experimentování s drogami, překračování zákona, dopouštění se šikany a krádeží. Prevencí před těmito závažnými výchovnými a společenskými problémy je vhodné pedagogické ovlivňování volného času (Pávková a kol. 1999).

„Specifickou zvláštností volného času dětí a mládeže je to, že z výchovných důvodů je žádoucí jeho pedagogické ovlivňování. Děti ještě nemají dostatek zkušeností, nedovedou se orientovat ve všech oblastech zájmových činností, potřebují citlivé vedení. Podmínkou je, aby toto vedení bylo nenásilné, nabízené činnosti pestré a přitažlivé, účast na nich dobrovolná. Míra ovlivňování závisí na věku, jejich mentální i sociální vyspělosti.“ (Pávková a kol. 1999, s. 15)

Požadavky na realizaci volno-časových aktivit jsou zcela specifické. Je to souhrn pokynů, požadavků a zkušeností.

- **Zásada soustavnosti a cílevědomosti** – soustava jednotlivých kroků, které pomocí promyšleného plánu utváří dovednosti, návyky a postoje).

- **Zásada postoupnosti** – od známého k neznámému (od jednoduchého ke složitému).
- **Zásada aktivity** – motivování účastníků, tak aby se mohli zapojit všichni (zásada dobrovolnosti).
- **Zásada aktivity** – vedení dětí k aktivnímu podílu na činnostech participace na volném čase – vlastní iniciativa, nápaditost a samostatnost.
- **Zásada přiměřenosti** – výběr aktivity v závislosti na věku, fyzické a mentální vyspělosti.
- **Zásada vyzdvihování kladných rysů osobnosti** – pochvala a uznání (podpora sebevědomí).
- **Zásada dobrovolnosti** – zásadní význam pro motivaci k nabízenému programu (předpokládá znalost potřeb dětí a jejich přání).
- **Zásada pedagogického ovlivňování volného času** – vedení pedagoga a výběr vhodného využití volného času – výběr prostředí, pomůcek, motivaci a vlastní iniciativu v dané oblasti.
- **Zásada seberealizace** – podmínky pro uplatnění specifické vlohy a schopnosti každého jednotlivce.
- **Požadavek pestrosti a přitažlivosti** – střídání metod a forem, rovnováha mezi organizováním a spontánními aktivitami (respektování potřeb a individuálních zájmů dětí zařazováním činností na odstranění únavy a regeneraci).
- **Zásada citlivosti a citovosti** – požadavek na pedagoga vést a motivovat citlivě aktivity, vytvářet kladné emotivní zážitky.
- **Zásada zájmového zaměření** – pestrost, rozvíjení a prohlubování zájmů dětí.
- **Zásada orientace na sociální kontakt** – prožívání v interakci s ostatními lidmi – mít své místo ve skupině.

Další požadavky

- **požadavek efektivnosti** (vynaložené zdroje – peníze, čas, prostory, lidi),
- **požadavek kvality a evaluace** – hodnocení výsledků pedagogické činnosti ve vztahu k dosaženému a předem stanovenému cíli (Pávková 1999).

2.2 Tvořivost a výtvarná dílna

„Tvořivost představuje na prvním místě proces vzniku nového jevu, změnu něčeho, tendenci k seberealizaci ve smyslu uplatnění vlastních nápadů, koncepcí, myšlenek apod.“ (Maňák 1998, s. 72)

Je to schopnost vytvářet nové a nápadité hodnoty nebo výtvary. Proč tvoříme – ctížádost, citové zaujetí pro svůj obor, snaha prospět druhým, marnivost, který nám přináší příjemný pocit, radost, ale i stres. Intenzivní prožitky jsou potřebné pro člověka a jeho existenci. Jeho znakem je pohotovost osobnosti tvůrčím originálním způsobem realizovat nové a aktuální myšlenky. Je to složitý jev, který zahrnuje vlivy fyzické, psychologické, kulturní, intelektové, ale i aspekty týkající se životního prostředí.

Maslow A. rozeznává dvě úrovně tvořivosti:

1. Sebeaktualizující – každodenní tvořivost, která pomáhá člověku procházet životem a ve schopnosti orientovat se v běžných životních situacích.
2. Talentová – vyšší úroveň, která je spojena s talentem.

Tvořivost má řadu dimenzí – otevřenost, flexibilitu, experiment, kreativitu, fantazii, hru i humor. Nelze ji však předepsat ani ji naučit, lze jí učit pouze vlastní tvorbou. Můžeme ji výchovou podporovat. Měla by být podporována nejen ve školách, ale i při mimoškolní výchově. Předpokladem pro rozvoj tvořivosti dětí je motivace a nutnost respektovat individuální vloh. Důležité je podněcování myšlenek a nápadů, podpora jejich samostatnosti a zodpovědnosti, zdravě zvyšovat jejich sebejistotu a sebevědomí (Lokšová, Lokša 1999).

„Aktivity spojené s tvorbou jsou zpravidla vždy provázeny touhou prožít a zaznamenat něco nového, něco, co postrádáme, něco, po čem toužíme. Touha po novosti ale vždy nemusí být přímočarou cestou dopředu. Může být provázena blahodárnou rekurzivitou návratu spojeného s obnovováním minulého a znovuprožíváním již známého.“ (Babyrádová 2005, s. 20)

Výtvarná dílna

Výtvarná dílna zaujímá v současnosti mezi různými formami výtvarné tvorby poměrně důležité místo. Novodobá výtvarná dílna je prostor, kde několik autorů tráví společně čas i místo, které solitérní tvorbu podporuje a rozvíjí. Je to prostor pro nabývání nejen znalostí a dovedností, ale také pro příležitost nabytí zkušeností s výtvarnými díly a renomovanými autory. Princip dílny lze aplikovat v různých uměleckých oborech – propojování oborů (malba je spojována s hudbou, textilní tvorba s divadlem). Pro vzájemné propojování neexistují žádné hranice nebo omezení. Atmosféra navíc podněcuje chuť experimentovat a výsledek nese originální znaky autorského díla s nezaměnitelným rukopisem. Společným rysem je také cíl tvorby, které vede k jeho zdokonalení (Babyrádová 2005).

„Hlavním rysem práce v dílně je sdílení pracovní atmosféry se skupinou tvůrců, jež mají společný zájem (není ovšem nutné, aby se vždy věnovali společnému tématu, či společné technice).“ (Babyrádová 2005, s. 26)

Cíle dílny chápe Babyrádová v několika dimenzích:

- *vypěstovat schopnost výtvarné reflexe,*
- *nalezení linie vlastní autentičnosti,*
- *kultivace schopnosti volby techniky a kombinace technik při formování výtvarného záměru,*
- *vypěstování sebekázně a schopnosti sebekritiky v tvorbě,*
- *vypěstování schopnosti vnímat a přijímat umělecké dílo jako svébytnou výpověď o světě,*
- *prohloubení úrovně znalosti umění* (Babyrádová 2005, s. 26).

Za jistých okolností zaujímá výtvarná dílna důležité místo ve volno-časových aktivitách. Nejedná se o dílnu v pravém slova smyslu, která se pravidelně a periodicky opakuje vždy každý týden, po určitou dobu a na stejném místě. Dílnu je dobré naplánovat na období prázdnin nebo prodlouženého víkendu a situovat ji mimo místo, kde se účastníci dílny pravidelně pohybují. Změna prostředí i účastníků může být pro práci velmi inspirativní. Smyslem výtvarné tvorby je sebevyjádření, spočívající v hledání obrazu sebe sama, vlastního „já“ a vtahu k okolnímu světu a osobní existence.

Vedení výtvarné dílny

Každá výtvarná dílna má specifický charakter – jiné místo, jiní účastníci a jiné podmínky. Pro zdárný průběh dílny je důležité znát zásady – principy, které Babyrádová (2005) shrnula do několika bodů:

- princip otevřenosti námětu a tématu,
- princip zpřístupnění dostupných informací o námětu,
- princip zprostředkování motivující zkušenosti (princip poskytnutí prostoru a času pro experiment),
- princip respektu individuální výpovědi,
- princip průběžné a závěrečné prezentace práce.

Dobře vedená výtvarná dílna má v podstatě dvojí charakter. Na jedné straně je dílem autora (**průvodce**), který dílnu vede a vymýšlí její obsah a na druhé straně je dílem autorů (**účastníků**), kteří tento obsah naplňují konkrétní tvorbou. Udržet rovnováhu mezi individuálními vklady jednotlivých účastníků spočívá ve schopnosti toho, kdo dílnu připravuje – iniciuje. (Babyrádová 2005).

„Iniciátor výtvarné dílny má na jedné straně představu, že předá účastníkům svoje vlastní zkušenosti a znalosti, a na straně druhé přemýšlí o takové koncepci, která by se netýkala pouhého předávání toho, co již sám zná, ale která by přinesla i jemu něco nového – co dosud sám nevyzkoušel. Počítá s vynalézavostí autorů, s jejich účastí na dotváření, nebo dokonce přetváření jeho vlastních iniciačních myšlenek. Toto vzájemné doplňování je hlavním posláním dílny.“ (Babyrádová 2005, s. 116)

2.3 Co je keramika

Hliněné výrobky patří kromě kostěných a kamenných nástrojů k nejstarším projevům lidské činnosti. Slovo keramika vzniklo z řečtiny ze slova *keramos*. Označuje výrobky z různých typů hlíny, které vznikají tvarováním a vypalováním. Je to výtvarný obor, kde se mohou uplatnit různé techniky, které jsou jinak disciplínami samostatnými. Techniky keramiky jsou velice rozsáhlé a zahrnují mnoho metod a stylů ke zpracování. Je to práce se surovinami – jíly, hlínami, glazurami, barvami, které mívají různá složení. Nutná je znalost technologie, která je nápomocí a inspirací při práci, avšak nejdůležitější je samozřejmě nápad a umělecké zpracování (Žíla 2005).

2.3.1 Historie keramiky

Keramika je bez nadsázky stará jako lidstvo samo. Ne náhodou používají archeologové pro označení jednotlivých epoch pravěku názvy podle typů nalezené keramiky. Proto se setkáváme s kulturou šňůrovou nebo zvoncovou. Umění zhotovovat nádoby z vypálené hlíny mělo v pravěku velký význam pro každodenní praktický život lidí. Kromě užitkových předmětů se začaly vytvářet i ozdoby, sošky a jiné artefakty, které sloužily k rituálním účelům.

Nejranější je keramika volutová. Nositeli této kultury byli zemědělci, kteří přišli do střední a západní Evropy z Blízkého východu. Jejich výtvoř nacházíme v širokém rozpětí od Francie, přes Ukrajinu až do Číny. Mladším stupněm páskové keramiky je vypíchaná keramika, prováděná vpichy. V pozdní době kamenné se rozšířila keramika šňůrová, jejíž výzdoba vznikla otisknutím pletené šňůry na hrdlo nevypálené nádoby.

Vynález keramické pece pomohl ke vzniku a rozvoji keramických dílen, které se začaly zaměřovat na výrobu nádob určených hlavně k obchodování.

Dalším mezníkem v rozvoji keramiky a technického rozvoje byl v raném starověku vznik hrnčířského kruhu (Egypt, Mezopotámie, ale také Čína). Současně se objevují první sklovité glazury. K nejschopnějším patřili asyrští keramici, kteří vynalezli téměř všechny druhy polev a glazur (Mráz 2002).

Velkou skupinou, která zaujímá v historii keramiky důležité místo, jsou výrobky z období předkolumbovských národů na území Mexika, Peru a Bolívie. Tvary nádob a jednoduché geometrické zdobení bývá inspirací pro práci s dětmi (Pošarová 2012).

2.3.2 Podstata keramických materiálů

„Keramické materiály vznikají v přírodě zvětráváním živcových hornin – tzv. kaolinizací.“ Proces zvětrávání trval několik milionů let, kdy působením povětrnostních vlivů, tedy vody, vzduchu, teplotních změn, došlo k jejich rozpadu.“ (Žíla 2005, s. 12)

Plastické suroviny

„Plasticita je schopnost suroviny vytvořit s vodou tvárné těsto.“ (Žíla 2005, s. 14)

Množství vody, potřebné k vytvoření tohoto těsta, je obvykle kolem 20%. Plastičnost je souhrnem velkého množství podmínek, jako je chemické složení, tvar a jemnost částic, iontové vazby a dalších.

- Kaolín – bílá měkká zemina, která si svou barvu zanechá i po výpalu (původ Čína).
- Jíly – velmi jemná část zeminy, které jsou tvořeny směsí minerálů.
- Hlíny – od jílu se liší tím, že se v ní nachází větší množství úlomků.

Keramická hmota, sestavená jen z plastických surovin, by měla nežádoucí účinky – velké smrštění, špatné prosychání střepu, vysokou vypalovací teplotu (Rada 1996).

Neplastické suroviny

„Funkce neplastických surovin je v keramické výrobě velmi důležitá a často podstatně mění, nebo alespoň ovlivňuje vlastnosti plastických materiálů.“ (Žíla 2005, s. 22)

Nejdůležitější jsou ostřiva a taviva.

- Ostřiva – zvyšují tepelnou odolnost a snižují smrštění, které požadujeme (obvykle kolem 10 %). Zabraňují také deformacím výrobku během sušení a pálení, nelze opomenout také jejich schopnost podporovat stabilitu výrobku už během jeho vytváření. Oblíbeným ostřivem je například **šamot**, což je žáruvzdorný jíl s vysokým obsahem křemene, který byl přepálen na teplotu okolo 1500°C a poté rozdrcen na požadovanou hrubost. Pro svou strukturu je vhodným materiálem pro modelování. Po vypálení se mele a přidává do jiných hlín, které tak získávají odolnost proti ohni (šamotka).
- Taviva – funkcí taviv je snížení bodu slinutí výrobku. Většinou přitom zvyšují procento smrštění. Nejužívanějším je **živec**. Velmi účinným, ale také nebezpečným tavivem je **vápenec**. Výrazně zkracuje interval slinutí, a proto jíly, vápenec obsahující, nelze pálit na vyšší teploty. Dalšími materiály jsou

hořečnaté (mastek, magnezit), vápenaté a vápenato-hořečnaté suroviny – dolomit, diopsid (Žíla 2005).

2.3.3 Druhy keramických střepů

- **Měkká hrnčířská keramika (hrnčina)**

„K hrnčině řadíme veškerou keramiku s barevným průlinčitým střepem, glazovanou i neglazovanou. Patří sem nejen typické užitkové hrnčířské výrobky, ale také i jiné druhy keramiky, které mají speciální pojmenování.“ (Rada 1996, s. 22)

- **Pórovina**

Nejčastější hmotou, ze které se vytváří keramické výrobky, je pórovina. Na rozdíl od kameniny či porcelánu je tato hmota měkká a křehká. Výpal nepřekračuje 1 100°C. Většina pórovinových hmot je velmi plastická a dobře se s nimi pracuje. Teplota výpalu glazur je stejná, nebo o trochu vyšší, než při přežahu. Pórovina není vhodná pro zboží určené k praktickému užití (Žíla 2005).

- **Kamenina**

Stejně jako porcelán patří kamenina ke keramickým hmotám s hutným střepem a malou nasákavostí. Teplota výpalu se pohybuje kolem 1200 – 1280°C (Rada, 1996).

Kameninové hmoty mají skvělou plastičnost, díky čemuž jsou vhodné téměř k jakémukoli druhu vytváření. Ke kameninovým jílům se dle potřeby přidávají ostřiva a taviva. Ostřivo je typickou součástí kameninových hmot. Kamenina je vhodná pro vytváření rozměrnějších plastik a dalších výrobků. (Žíla 2005).

- **Porcelán**

„Typická porcelánová hmota se vypaluje při teplotách převyšujících 1280°C, aby obdržela charakteristickou bělost a hutnost.“ (Mattison 2004, s. 24)

Porcelán je slinutý, v tenké vrstvě slabě prosvítavý střep pocházející původně z Číny. Porcelánové hmoty jsou málo plastické, které se hodí hlavně na sériovou výrobu (Žíla 2005).

2.3.4 Druhy keramických hmot podle způsobu zpracování

- **Modelovací hmoty**

Hlína obsahuje větší množství šamotu a používá se jako sochařská. Tato hmota je pevná, drží tvar a má menší smrštění. Modelovací hmoty obsahují méně vody. Výhodou je jejich pomalejší schnutí a proto lze tak stavět velké objekty. Do materiálu lze pro výraznější strukturu a větší nosnost přidat hrubší ostřivo (křemičitý písek), pro jemnou strukturu přidáváme jemné ostřivo. Takto vytvořené hmoty jsou vhodné i pro točení na hrnčířském kruhu. Modelovací hmoty mají různou barevnost (dle obsahu železa), různou teplotu (dle složení surovin). V současné době je velký výběr hmot, které nabízejí různí výrobci (Žíla 2005).

- **Licí hmoty**

Také se nazývají licí břčky. Jejich příprava je jedním z nejobtížnějších úkolů při přípravě keramických hmot. Licí hmota se připravuje z keramické hmoty přidáním vody se sodou a vodním sklem. Výroba licí břčky je chemický proces, který je velmi složitý (Žíla 2005).

- **Točírské hmoty**

Na tyto hmoty jsou kladeny vysoké nároky. Při vytáčení výrobku na hrnčířském kruhu je hmota neustále změkčována vodou, a samotným točením je síla stěny výrobku neustále ztenčována. Aby se stěna výrobku udržela, je nutná dobrá plastičnost hmoty. Pro točení menších nádob jsou vhodné hmoty s malou vypalovací teplotou, se kterými se velmi dobře pracuje. S točírskými hmotami s vysokou teplotou výpalu se pracuje mnohem obtížněji, pokud je upravíme šamotem, mají větší tendenci absorbovat vodu. Takto ostřený střep však výborně drží svůj tvar, snese i vyšší zátěž při vytáčení rozměrnějších nádob (Žíla 2005).

2.3.5 Techniky keramické tvorby

Keramická tvorba spadá do oblasti prostorové tvorby. Vytváří se třemi základními způsoby, které se mohou navzájem kombinovat.

- Vytváření z volné ruky
- Lití nebo vtlačování do sádrových forem
- Točení na keramickém kruhu

Vytváření z volné ruky

Zapojujeme zde své hmatové smysly a vytváříme vlastní kreace bez pomoci strojového mechanismu (hrnčířský kruh). K tomuto typu tvoření můžeme využít pomůcky jako špachtle, nůž, očka, štětce, strunu k řezání, houbičku aj. Nástroj zde především slouží jako pomocník při práci na sochařských detailech, při dopilování ručních úprav, při zaoblení tvarů (reliéfů apod.). Při modelování musíme často spojovat - lepit části výrobku. Používáme zde řídkou hliněnou kaši zředěnou vodou, tzv. šlikr. Plochy, kde má dojít ke spoji, je třeba navlhčit a zdrsnit. Šlikr pak nanášíme na obě zdrsněné plochy, které k sobě následně přiložíme a pevně stlačíme. Poté místo slepení zaretušujeme. Techniku modelování začínáme postupně od nejjednoduššího vymačkávání

- **Vymačkávání** – je první zkušeností začínajícího keramika. Při tomto prvním kroku je však důležité poznat vlastnosti hlíny a osvojit si tu svoji hlínu omakem - vlastním prožitkem. Následně pak hlínu opracováváme a vymačkáváme prsty potřebný tvar. Pomoci si můžeme špachtlí, kterou lze použít jak k úpravě povrchu, tak k vytvoření detailů plynulých přechodů apod. (hlazení, zarovnávání, roztírání, vyhlazování, vyrývání, škrábání atd.). Vlivem teploty rukou, ve které hlínu držíme, hlína rychle vysychá a praská. Musíme proto pracovat rychle, aby si hlína zachovala svou vláčnost. Nejčastějšími výrobky jsou vymačkávané knoflíky, misky (Žíla 2005).
- **Vytváření z válečků (šňůrová technika)** – ruční technika stavění pomocí válení delších válečků, které postupně lepíme pomocí šlikru. Výrobky mohou být plošné nebo vrstvené na sebe, mohou být celistvé (plné) nebo vzdušné (prázdné otvory), mohou se i částečně vyhladit špachtlí. Výrobek nemusíme dokončit, lze jej zabalit do igelitu a v práci pokračovat později. Používaná hmota by měla být tvárná, aby při válení nepraskala. Nejčastější výrobky jsou stavěné nádoby různých tvarů, figurální stavba, plošné obrázky.
- **Technika vlaštovčího hnízda** – technika podobná válečkové technice. Výstavba tvarů probíhá lepením malých kousků keramického hmoty, které se lepí souvisle přes sebe a vytváří strukturu vlaštovčího hnízda. Pro závěrečné zdobení těchto výrobků je vhodné použít zatírání oxidů (Pošarová 2012).
- **Vytváření z váleného plátu (válení)** – pomocí válečku vytlačování hroudy do přiměřené délky, šířky a tloušťky. Aby byl plát stejně tlustý, přiložíme

po obou stranách dřevěná pravítka. Nejčastější výrobky jsou různé krabičky, domy, vázy, nádoby, ale také kachel. Plát lze též vytvořit pomocí lisu (Žíla 2005).

- **Modelování** – většinou figurální keramická plastika (zvíře, postava, portrét). Vzniká přidáváním nebo odebíráním kousků hlíny, ručním stlačováním, poklepáváním laťkou, vyhlazováním nebo vyrýváním struktur pomocí oček a špachtlí. Plastika může být vytvořena pomocí vnitřní konstrukce (velké plastiky – keramický portrét, busta) nebo odebíráním vnitřního prostoru. Vybírání probíhá buď spodem, nebo objekt rozřízneme pomocí struny na dvě poloviny, vnitřek vybereme očekem a poté opět slepíme a zaretušujeme (Pošarová 2012).

Točení na hrnčířském kruhu

Hrnčířský kruh je starý tisíce let. Původní nožní „kopací“ kruh nahradil dnes již běžně používaný kruh s elektrickým pohonem. Pro dnešní výrobu je rychlejší. Točení na hrnčířském kruhu je jedna z nejtěžších technik při práci s hlínou. Je zde zapotřebí určité praxe, kterou nejlépe získáme pod asistencí keramické dílny, kde nám je odborné vedení velkou pomocí. Nácvik správného točení na kruhu je časově náročnější. Při zapnutí hrnčířského kruhu se roztočí otáčky, které si sami tlakem na nožní pedál regulujeme, což způsobí snížení či zvýšení točné síly točny na kruhu. Točením na kruhu vytváříme keramické, většinou užité, výrobky – různé nádoby, talíře, pokličky, konvice a jiné výrobky (Rada 1996).

Tvarování do sádrových forem

Nejčastěji se používá při sériové výrobě, např. medailí. Do formy se vmačkává keramická hmota tak, aby se otiskly všechny detaily formy. Důležité je, aby nevznikly vzduchové bubliny. Přebytečná hlína se nakonec odstraní (Rada 1996).

Lití do sádrových forem

Jednoduchá výroba keramiky určené pro sériovou výrobu, která využívá schopnosti sádry vsakovat vodu. Do sádrové formy se vlévá licí hmota (břečka). Sádra vstřebává vodu a hmota tvoří na stěnách formy vrstvu hlíny. Když hlína dosáhne požadovanou

tloušťku stěny, vyleje se zbytek hmoty zpět. Formy se otočí dnem vzhůru a nechají se odkapat. Po zatuhnutí se forma otevře, výrobek se vyjme a očistí (Mattison 2004).

2.3.6 Zdobení keramiky (dekorování)

Dekorovat lze keramiku v jakékoliv fázi výroby. Je nutné již před začátkem práce uvažovat, jakým způsobem budeme zdobit, a tomu přizpůsobit použité materiály.

„Pro keramika je syrový střep malířským plátnem a skýtá mu nespočetné možnosti vytvářet osobitá díla, do nichž promítne své pocity a myšlenky.“ (Mattison 2004, str. 123)

Podle Rady (1996), lze dekorování rozdělit do dvou skupin, na plastické a malířské. Obě skupiny se vzájemně prolínají, a proto každý keramik musí ovládat obě techniky.

Plastické dekorování

- **Tvarování (zdobení syrového střepu)** – keramiku lze zdobit mnoha způsoby. Můžeme ji zdobit tvarováním již při vytváření výrobku, například zaválením krajky, listů či květů do plátů hlíny.
- **Rytí** – k rytí můžeme použít různé špachtle, hřebíky, špejle a podobně. Pokud tvoří děti, je nutná kontrola, aby například plát hlíny neprorýly skrz.
- **Razítkování** – v případě razítkování je vhodné použití různých předmětů i hotových razítek. Běžně se používají přírodniny - mušle, ulity, kamínky a podobně. Jako razítko nám dobře poslouží zátky a další předměty, nebo si můžeme vytvořit razítka vlastní, třeba ze sádry.
- **Nalepování** – nalepovat lze kuličky, válečky hlíny a další tvary, častá jsou i kovová či plastová vykrajovátka.
- **Řezání** – vyřezávání nebo prořezávání různých tvarů (Rada 1996).

Barevné dekorování

V dnešní době se již dají zakoupit keramické hmoty obarvené do příjemných barev. Lze je však také jednoduše připravit. Do světlé keramické hmoty můžeme přidat barvicí oxidy, které výrazně změní její vzhled. Obarvené keramické hmoty mohou být dobrou alternativou, pokud tvoříme keramiku s malými dětmi. Veselé barvy se jim více líbí, také můžeme vynechat glazování. Takovéto výrobky můžeme přeglazovat transparentní glazurou (Mattison 2004).

Zdobení engobami (nástřepí)

„Engoby jsou složeny z přírodních nebo uměle zbarvených zemin a potahují se jimi střepy odlišného složení nebo jiné barvy.“ (Rada 1996, s. 90)

Engoby jsou vhodné k zakrytí některých vad keramického výrobku, jako je nestejněměrné zbarvení či struktura. Výběr hmoty je důležitý. Smrštění střepu a engoby při schnutí a pálení výrobku se musí co nejvíce shodovat, abychom zabránili odlupování a odprýskání engoby. Engobu lze nanášet poléváním, namáčením nebo stříkáním. Engobami můžeme dekorovat syrový (zavadlý, kožovitý) keramický výrobek. Možné je nanést vrstvu engoby na zatuhlý keramický střepek a dále dekorovat proškrabáváním různých vzorů a podobně. Na vysušený výrobek aplikujeme engobu nejčastěji poléváním.

- ***česání engoby*** – pomocí měkkého gumového hřebenu nebo tvrdým štětcem vybíráme měkce engobu, až vznikne jemný reliéf,
- ***zdobení kukačkou*** – je starý nástroj, užívaný hrnčíři po celé Evropě, i v jiných částech světa. Obyčejně je to malá baňka, opatřená dvěma otvory – nalévacím a malým otvorem, kterým engoba vytéká,
- ***mramorování*** – vtahování jedné engoby do druhé a krouživými nebo trhavými pohyby vznikaly různé ornamenty,
- ***šablony*** – šablonu přidržíme (nebo přilepíme škrobem) a nádobu přestříkáme nebo polejeme engobou. Po zaschnutí se šablona sundá,
- ***tupování*** – nanášení na střepek kouskem houby, látkovým tampónem nebo hadříkem,
- ***rytí do vypáleného střepu*** – rýt suchou jehlou do vypáleného střepu a nanášení podglazurní barvy do hotové kresby (vyryté čáry). Nános barvy se poté houbou otře (Rada 1996).

Zdobení barvítka a oxidy

Barvítka a oxidy jsou pigmenty, které se používají k malbě nebo k zatírání do keramického povrchu – pod glazuru, na glazuru, k barvení engob. Ředí se vodou a nanášejí se jemnými tahy štětcem nebo tupováním houbičkou.

- ***Malba pod glazuru***
- ***Malba na glazuru***
- ***Zatírání oxidů*** do keramického přezahnutého střepu

Glazování

„Glazování keramiky se provádí několika způsoby – namáčením, nanášením štětcem, poléváním, tupováním, vtíráním, vytíráním a stříkáním. Výběr metody závisí na tvaru a velikosti glazovaného předmětu, možnosti jeho uchopení a na zamýšleném dekorativním efektu.“ (Mattison 2004, s. 184)

Práškovou, suchou glazuru smísíme s vodou na tzv. glazurové mléko, jehož hustota se mění dle použití glazury. Glazurové mléko přecedíme přes jemné síto, abychom se zbavili hrudek glazury, které by mohly způsobit defekty glazovaného povrchu, nebo například ucpat stříkáci pistoli, používáme-li je ke glazování.

- **Glazury** jsou svým chemickým složením blízké sklu. Mohou být průhledné či krycí, lesklé, polo-matné nebo matné nebo barevné. Jsou to vlastně zesklenné povrchy, kryjící povrch keramického střepu a mají především dekorativní charakter (Rada 1996). Teplota výpalu se pohybuje v rozmezí od 900 a 1430°C a závisí na teplotě tavení glazur nebo slinutí hlíny. Funkce glazury je estetická (hladkost, lesk, barevnost) a technická (zvýšení pevnosti, mechanická odolnost). Díky glazuře je výrobek odolnější proti působnosti vnějších vlivů, včetně vlivů chemických (Macek 2007).
- **Šlemovky** se používají již od pradávna. Je to určitá forma glazování, při které se místo skelného roztoku používá roztok z nízkoteplotní hlíny. Používá se pro glazování kameniny, která má vysokou teplotu výpalu (1 200°C) a proto udrží při výpalu svůj tvar. Nízkoteplotní hlíny např. červenice, hevlín, by při vysoké teplotě změnila tvar či dokonce roztekly. Proto se této vlastnosti stále využívá. Tenká vrstva nanesená (namáčením) na výrobku z kameniny vytvoří při vysoké teplotě „slinoutou“ hliněnou glazuru.

2.3.7 Sušení

Většina plastických keramických materiálů se smršťuje během sušení. Běžně se smrští přibližně o 5 %, některé materiály s vysokou plasticitou, jako je například bentonit, se smrští i o více než 8 %. Pokud by k smrštění výrobku došlo příliš náhle, hrozilo by popraskání. Vhodnou metodou je sušení pod igelitem. Voda, která se z keramiky odpařuje, se však sráží na ploše igelitu a stéká dolů. Může proto dojít k promáčení spodní strany výrobku a k jeho zborcení. Je proto nutné výrobky často kontrolovat a dbát na to, aby schnutí probíhalo stejnoměrně ze všech stran (Žíla 2004).

2.3.8 Keramické pece a pálení

Procesem pálení se dokončuje keramická práce. Pálením se hlína zpevňuje, odpařuje se z ní voda a nakonec mění své vlastnosti. Nedá se už rozpustit ve vodě. Při pálení začíná tzv. slinovat.

Pálení je završení práce keramiky a záleží na něm výsledný úspěch celého procesu:

- na jeden výpal (ostrý) – výrobky, které nebudeme dále glazovat,
- 1. výpal (přežah) – teplota kolem 800 - 950°C. Střep se zpevní a umožní následné glazování, výrobky se při přežahu mohou dotýkat,
- 2. výpal – teplota je různá podle materiálu a typu glazury od 1 020°C – 1 250°C. Výrobky se již nesmí dotýkat, stojí dál od sebe a dna jsou očištěna od glazury,
- 3. výpal – teplota kolem 800°C, používá se při posledním zdobení např. otisky, zdobení zlatem, listy, platinou.

Pece:

- Venkovní pece (Kochy) – původní vypalování v přímém ohni. Pece byly vyhloubené do svahu nebo to byly homole s otevřeným vrchem. Experimentálně si je keramici staví ještě dnes. Takovýto výpal je náročný a vyžaduje velké množství zkušeností.
- Elektrické pece – nejvíce využívané, obsluha je velice snadná.
- Plynové pece – pro různé efekty výpalu je raku keramika (zakuřovaná keramika či aplikace solné glazury).
- Pece na dřevo. Pokud budeme pálit například v peci na dřevo, výsledkem budou vždy originální výrobky s přírodním dekorem (Rada 1996).

2.3.9 Keramická dílna a pomůcky

Keramická dílna - místo vhodné pro tvořivé, výtvarné činnosti, dostatečně osvětleno denním světlem. Místnost je vybavena pracovními stoly a židlemi, řadou regálů a skříněk. Ideální je vybavit dílnu vodovodem s dřezem. Umístění keramické vypalovací pece mimo prostor výtvarné dílny – ne však zbytečně daleko pro přenášení výrobků z dílny a zpět, dostatečně větratelná místnost vybavená též různými regály na hotové výrobky.

Pomůcky a nástroje – nejdůležitějším nástrojem jsou ruce, motivace a přesvědčení, že to dokážu.

- **Na modelování** – dřevotřískové desky, stará lepenka, keramické tašky na střechy, nůž na krájení hlíny (nejpoužívanější jsou zubařské nožičky), lžičky, váleček na válení plátu, struny na krájení hlíny a točení, špachtle různých tvarů (nejlépe dřevěné), nůžky, špejle, pravítka, očka různých tvarů na vybírání dutin, vykrajovátko, lis na česnek, různé misky, houbičky, šlikr, houbičky.
- **Na točení na kruhu** – keramický kruh, tvořítka různých tvarů (plastové, nejlépe dřevěné), cidliny a kulmík, struna, misky, houbičky.
- **Na zdobení** – keramický (otočný) kroužek, štětce různých velikostí a kvality, vidličky, kamínky na leštění, různá razítka (dřevěná i sádrová), různá rydla, krajky na otisky, tužky, barvítka a glazury, kukačka, nádoby na barvítka, staré kachličky, molitan na otírání dna výrobků, různě barevné glazury, engoby, barvítka (bezolovnatá).
- **Na výrobu glazury** – naběračky, síta na výrobu glazury, trychtýř, kbelíky na glazury, rukavice, event. ochranná rouška proti vdechnutí skelného prachu.
- **Keramická pec** – vypalovací desky a stojky, umístění pece v samostatné větratelné místnosti. Obsluha pece musí být proškolená o manipulaci s pecí.
- **Další pomocné činnosti** – igelity na zakrytí nedokončených výrobků, nádoba s víkem na uchovávání keramické hmoty, zástěry, ručníky, chirurgické rukavice, mýdlo, krém na ruce, hadříky, pomůcky na úklid a vybavenou lékárníčku (Pošarová 2012).

2.3.10 Bezpečnost při práci

- Při modelování – důležité dbát na bezpečnost při práci s nožikem a rydly, pokud je to možné nepoužíváme ostré nástroje
- Při glazování – je nutné dávat velký pozor, zvláště u malých dětí, aby glazury nevdechly nebo nepožily, Děti musí mít náležité ochranné pomůcky, vhodné jsou rukavice. Při glazování dbáme, aby děti nestrkaly štětce do úst. V úvahu připadá také aplikace máčením či poléváním. V žádném případě nemůžeme při práci s dětmi použít glazuru, která obsahuje křemičitany olova či dokonce oxidy olova. **Takové glazury jsou jedovaté a pro školní dílny nejsou povoleny.**
- Při točení – vhodný oděv, dlouhé vlasy svázané dozadu.
- Pálení v obloukové (elektrické) peci – do prostoru, kde je umístěna elektrická vypalovací pec, **je přístup dětem zakázán.** Při vypalování se tvoří škodlivé

látky – uhličitany, siřičitany, olovičitany a jiné látky. Prostor pro umístění pece proto vybíráme tak, aby byla dostatečně větratelná (Pošarová 2012).

2.3.11 Keramika s dětmi s DMO

Keramika je oblíbenou činností dětí a mládeže. Je to výtvarný obor s možností rozvíjet kreativitu a fantazii. Někdy se u dětí mohou objevit i negativní pocity při prvním kontaktu s hlínou. Dítě nesmí být do modelování nuceno, ale naopak povzbuzováno. Především u handicapovaných dětí a mládeže má velký význam motivace a správný přístup instruktora. V této situaci je potřeba, aby se dítě s hmotou nejprve seznámilo. Pro modelování a činnost v dílně je důležité navodit téma. U dětí vyvolá atmosféru hry, která je důležitou a přirozenou činností dítěte. Pro samotné modelování platí všeobecné postupy. Začínáme jednoduchým vymačkáváním drobných věcí např. knoflíků (rozvoj jemné motoriky) a postupně, po zvládnutí techniky, přistupujeme k další technice.

Válení plátu je pro děti na vozíku celkem náročná činnost. Na rozdíl od svých zdravých vrstevníků se nemohou postavit a opřít se o pracovní desku a váleček. Nemohou tak využít celou sílu potřebnou k válení a je nutné jim pomoci. Řada dílen tak využívá možnost lisu na válení plátu nebo plát jednoduše vyválí někdo jiný. Při válení válečků je dobré začínat válet jednou rukou. U dětí předbíhá jedna ruka před druhou a často pak dochází k přetrhávání válečku.

U dětí DMO modelování pozitivně ovlivňuje rozvoj jemné motoriky, stimuluje úchop a manipulaci s pracovními předměty, podporuje rozvíjet zrakové vnímání – rozlišování tvarů a barev, sestavování do různých celků. Učí dodržovat pravidla při modelování a pracovní postup, rozvíjí samostatnost a zvyšuje sebedůvěru. Dítě získává nejen manuální a prostorové zkušenosti, ale vyjadřuje a rozvíjí svojí osobnost.

Keramická dílna je přizpůsobena pro děti na vozíku. Výška stolu je upravena tak, aby vozík mohl co neblíže ke stolu a dítě tak mohlo pohodlně položit ruce na stůl a tvořit. Výška skříněk a regálu co nejvíce přizpůsobena tak, aby děti mohly samy věci odkládat nebo si je brát.

2.4 Dětská mozková obrna

„Dětská mozková obrna patří mezi nečetnější neuro-vývojová onemocnění. Je neprogresivním, leč ve svých projevech nikoli neměnným postižením vyvíjejícího se mozku.“ (Kraus a kol. 2005, s. 21)

„Ivan Lesný, zakladatel české dětské neurologie zavedl v roce 1952 označení „perinatální encefalopatie“ a v roce 1959 pak současný název „dětská mozková obrna.“ (Vítková 1998, s. 24)

2.4.1 Příčiny vzniku (etiologie)

Jak uvádím v předcházejícím odstavci, vzniká DMO před porodem, během porodu nebo krátce po něm. Při odhalení pravé příčiny DMO je však důležité znát formu DMO, průběh těhotenství, průběh porodu, celkovou anamnézu dítěte od narození po současnost. Důležitá je také doba, kdy se projeví první příznaky onemocnění.

- **Prenatální příčiny** – asfyxie porodu, je to období od počátku těhotenství do porodu. Na rozvoj plodu má v častém stádiu těhotenství vliv infekční onemocnění matky, vysoký krevní tlak, silné krvácení matky, vliv toxických látek – alkohol, drogy, nikotin, užívání některých farmak, otravy z jídla, rentgenové záření.
- **Perinatální příčiny** – období během porodu a bezprostředně po něm. V současné době se vlivem kvalitní zdravotní péče daří zabránit úmrtí novorozenců s nízkou porodní váhou. Jedním z ukazatelů je po porodu tzv. **Apgar skóre**, který číselně vyjadřuje stav novorozence v prvních minutách života. Děti s DMO jej mívají nízké, což je z pravidla známkou problému (Michalík 2011).
- **Postnatální příčiny** – období po porodu (nejsou tak časté).
„Patří sem úrazy hlavy, infekce CNS, záněty mozkových blan, dušení, otravy, novorozenecká žloutenka, rané plicní a střevní infekce, meningokokové infekce a různé další vlivy, které poškozují mozkovou tkáň.“ (Michalík 2011, s. 198).

2.4.2 Formy dětské mozkové obrny

K definitivnímu stanovení formy DMO dochází v průběhu kojeneckého věku, ojediněle během druhého roku, nebo i déle. Je to zapříčiněno vývojem a zráním nervového systému (Kraus a kol. 2005).

Základní rozdělení DMO

Spastická forma – abnormálně zvýšené svalové napětí – hypertonie

„Mozkové poškození se týká pyramidového systému odpovědného za volní motoriku. Je narušeno vzájemné propojení a souhra svalů mezi napětím a uvolněním.“ (Vítková 2004, s. 175).

- **Diparetická forma** – nejčastější forma DMO, spastická forma obou dolních končetin. *„Vzniká v dětství, dříve než začne dítě chodit, jednou z hlavních příčin je nízká porodní hmotnost.“* (Kraus a kol. 2005, s. 74).
- **Triparetická forma** – jedná se o postižení tří končetin (dvou horních a jedné dolní, nebo jedné horní a obou dolních). *„U této formy je výrazné motorické postižení, mentální retardace a u některých dětí se vyskytuje epilepsie.“* (Kraus a kol. 2005, s. 79).
- **Kvadruparetická forma** – nejtěžší forma DMO
„Oboustranná spasticita převážně horních končetin, projevuje se mentální retardací a mikrocefalií. Dítě je zcela závislé na pomoci, obtíže s výživou. Vlivem postižení dolních a horních končetin dochází k postižení jemné i hrubé motoriky. Kvadruparetickou formu doprovází těžká mentální retardace, epileptické záchvat, dysartrie, hydrocefalus.“ (Kraus a kol. 2005, s. 79).
- **Hemiparetická forma** – spastické postižení pravé nebo levé poloviny těla - levostranné nebo pravostranné poškození hybnosti dolních i horních končetin (Michalík 2011, s. 198).

Nespastická forma – je charakteristická absencí svalového napětí. Vyznačuje se neschopností správně provést volní pohyb a koordinovat pohyby těla. Znakem jsou mino-volní bezděčné pohyby.

- **Hypotonická forma** – svalová ochablost a abnormální rozsah pohybu ve velkých kloubech.

- **Dyskinetická forma** – hybnost není rušena obrnou, ale vůlí nepotlačitelnými pohyby. Je charakteristická pomalými hadovitými pohyby končetin i trupu se stáčením hlavy a grimasováním – atetóza. Zdánlivě vyvolává dojem mentální retardace, přestože tomu většinou tak není a je značně stigmatizující (Michalík 2011, s. 200).

2.4.3 Charakteristika dětí s dětskou mozkovou obrnou

Prvotním a určujícím znakem je porucha hybnosti. Porucha hybnosti a narušení přívodu smyslových podnětů, zejména v dětství, zbrzdí rozvoj poznávacích procesů dítěte. Dochází k nerovnoměrnému zpomalování a omezování psychického vývoje v závislosti na nedostatečné zkušenosti. Ve snížené aktivační činnosti se projevuje stereotypie a nedostatek podnětů. Děti se jeví jako nezralé a infantilní (Říčan, Vágnerová 1991).

Klinické projevy DMO

- **Emoční projevy** – citové projevy mají neadekvátní intenzitu a délku trvání, projevuje se labilita, dráždivost a infantilita.
- **Poznávací schopnosti** – dochází ke snížení rozumových schopností, snížení inteligence, nedostatek pohybu vede k omezení a nedostatku zkušeností
- **Poruchy percepce** – jsou projevem specifického poškození mozku, jsou spojeny s poškozením zraku či sluchu.
- **Poruchy řeči** – projevuje se dysartrie. Jde o poruchu artikulace různého stupně.
- **Poruchy pozornosti** – časté problémy s koncentrací, přesouváním a rozdělováním pozornosti (nesoustředěnost, krátkodobost).
- **Poruchy paměti** – ovlivněna pozorností a větší unavitelností.
- **Poruchy učení** – jsou důsledkem poškození mozku, projeví se až ve školním věku
- **Poruchy chování** – různá forma DMO a odlišná výchova mají bezprostřední vliv na rozvoj sociálního chování (Vágnerová 2004, s. 150).

2.4.4 Dětská mozková obrna jako kombinované postižení

„DMO je primárně centrální poruchou regulace hybnosti, ale často bývá kombinována s jinými poruchami, např. zraku, sluchu, řeči, a rozumovými schopnostmi. Určitým způsobem ovlivňuje veškeré psychické projevy. Prožívání, uvažování i chování.“ (Vágnerová 2004, s. 148)

Velmi často je s DMO spojována mentální retardace, která je nejzávažnější přidruženou poruchou DMO. Pohybově postižený jedinec pro svůj omezený pohyb má problémy se začleněním do společnosti.

- **Mentální retardace (MR)**

MR je souhrnné označení vrozeného defektu rozumových schopností. Projevuje se neschopností porozumět okolí a adekvátně se mu přizpůsobit. Je to neschopnost dosáhnout odpovídajícího stupně intelekt. Mentální postižení není nemoc, je to trvalý stav, způsobený neodstranitelnou nedostatečností nebo poškozením mozku. Projevuje se poruchou rozvoje myšlení a řeči, omezenou schopností učení a pracovních dovedností (Vágnerová 2004).

- **Epilepsie**

„Epilepsie je chronické postižení mozkové tkáně, které se projevuje opakovanými záchvaty různého charakteru, spojenými se změnou v oblasti prožívání, uvažování a chování, motorickými projevy a často i s poruchami vědomí.“ (Vágnerová 2004, s. 134).

Epilepsie způsobuje křeče, poruchu vědomí a paměti. Projevů je celá řada a záchvaty se mohou lišit jejich mírou – krátkým výpadkem vědomí, ztrátou vědomí spojenou s pádem, nápadné kontrakce končetin, trupu a hlavy a často spojený s inkontinencí moči event. stolice, někdy s pokousáním jazyka (Vágnerová 2004).

- **Poruchy řeči**

DMO již od počátku narození ovlivňuje vývoj řeči. Krom poruchy hybnosti zaostávají u dětí s DMO některé orální reflexy, objevují se problémy se zpracováním potravy – žvýkání, polykání (dysfegie). Je to ovlivněno koordinací pohybů rtů a jazyka a jsou také zasaženy jednotlivé složky mluvicího projevu – dýchání, fonace, přízvuk, výslovnost, intonace, plynulost, melodie, srozumitelnost. Poruchy řeči diferencujeme podle toho, která oblast je postižena – dyslálie, dysartrie, afázie, koktavost, efektivní mutismus (Kraus 2005).

- **Poruchy zraku**

Poruchy zraku ovlivňují nepřesné vnímání okolního světa. Jsou především způsobeny špatnou akomodací čočky – dochází k oslabení zraku, k poruchám ostrosti a vnímání barev – krátkozrakost, dalekozrakost, astigmatismus, strabismus, nystagmus,

tupozrakost. Závažná postižení zraku - slabozrakost, praktická nevidomost, slepota (Vítková 1998).

- **Vady sluchu**

„Poruchy sluchu u dětí s DMO jsou většinou centrálního původu a vznikají poškozením sluchové dráhy nebo přímo mozkové kůry spánkového laloku.“ (Vítková 1998, s. 30).

Rozdělení dle kvalitativní hodnoty důsledků a schopnost vnímat řeč – **hluchota** (ztráta sluchu), **zbytky sluchu** (vnímání různých zvuků, ale neschopnost diferenciací), **těžká nedoslýchavost** (Vágnerová 2004).

- **Poruchy učení**

Dyslexie, dysortografie, dysortografie, dyskalkulie, dysmúzie, dyspinxie, dyspraxie.

2.4.5 Výchova dětí s dětskou mozkovou obrnou

Výchova je chápána jako proces celoživotní. Život s jakýmkoli zdravotním postižením se vyznačuje řadou omezení, znevýhodnění a nesnází, které je nutno respektovat. Jde především o omezení množství i kvality různých podnětů a o redukci zkušeností, zejména sociálního charakteru. Lidé s tělesným postižením se musí vyrovnávat s řadou somatických, psychických, citových a sociálních aspektů svého postižení. Na druhé straně však může postižení působit i jako výzva k mobilizaci sil u postiženého jeho okolí, zejména jeho rodičů. Postižení lze chápat jako náročnou životní situaci. Organismus i okolí reaguje řadou aktivních i únikových technik. Získáváním zkušeností a možností řešení si vytváří osobnost trvalé rysy chování (řada způsobů řešení by takto nikdy nevznikla). Vlivem postižení dochází vždy ke změně poznávacích a smyslových schopností, dochází ke změně získávat informace o okolním světě. Tento rozsah je závislý na formě a stupni postižení handicapované osoby, ale také na vlivu prostředí, ve kterém osoba vyrůstá a jak dostatečné podněty dostává (Vágnerová, HadjMaoussová 2003).

Rodina má zásadní vliv na vývoj a formování osobnosti dítěte. Určuje základní předpoklady a první nejdůležitější sociální zkušenosti. Vzájemné vztahy dítěte a rodičů bývají narušeny už v raném věku, kdy se rodiče musí vyrovnat s postižením. Problém je vnímaný na pozadí budoucnosti, kterou pro ně dítě s DMO nemá. Mnohdy cítí rodiče pocit viny za neschopnost dítě dostatečně milovat, ztrácí trpělivost s neobratností

a neschopností dítěte a na výchovu rezignují. Dítě nemá potřebu nových podnětů a má minimální zájem o učení. Jestliže rodiče nehledají cesty rozvoje a nedosahují viditelných výsledků, jejich kontakt se redukuje na uspokojování organických potřeb. Dítě se harmonicky rozvíjí, jestliže jsou dostatečně a trvale uspokojovány jeho základní životní potřeby psychické a fyzické (Vágnerová 2004).

Každou rodinu naplňuje příchod dítěte velkým očekáváním zdravého a krásného dítěte. Narození postiženého dítěte do rodiny otřese rodičovskými představami. Jejich chápáním smyslu veškerého dění, jeho příčin a následků jim rozděluje život na dvě části. Na ten, který byl předtím, a ten, který začal poté. Co si budeme nalhávat, každý z nás si přeje zdravé a krásné dítě. Pohled na postižené dítě v řadě z nás vyvolává rozpaky, soucit, vinu. Je to hlavně neznalost, jak se zachovat k rodičům, abychom je nezranili.

„Prožívání a chování rodičů postiženého dítěte se v průběhu vývoje mění a prochází pěti fázemi:

- 1. Fáze šoku a popření*** – subjektivní reakce na nepříjemnou skutečnost, že dítě není zdravé. Projevuje se snahou hledání viny, která se obrací na lékaře, zdravotní personál.
- 2. Fáze bezmocnosti*** – rodiče prožívají pocit viny a hanby. Představa budoucnosti se jim hroutí a postupně hledají pomoc.
- 3. Fáze postupné adaptace a vyrovnání s problémem*** – začátek zájmu o další informace, hledání jak o své dítě pečovat, ale stále přetrvává negativní emoční reakce (smutek, deprese, strach o budoucnost, pocity hněvu).
- 4. Fáze smlouvání*** – rodiče začínají akceptovat skutečnost, ale s nadějí částečného zlepšení (kompromis dříve odmítané skutečnosti).
- 5. Fáze realistického postoje*** – dochází ke smíření, jejich plány a budoucnost mají reálnější představu (problémy se školní docházkou, volba povolání atd.)“

„Ke smíření s postižením dítěte však nedochází ve všech případech.“ (Vágnerová 2004, s. 167, 168).

Ústav je zařízení, které vychází z nutnosti řešit svízelnou životní situaci handicapovaných. Cílem je pomoc v oblastech života, které jedinec není schopen samostatně zvládat. Ústavní výchova je vhodná v případech, kdy nelze jiným způsobem poskytnout přiměřenou péči nebo pomoc. Je to pobytové zařízení poskytující týmovou specializovanou péči – ubytování, stravování, rehabilitaci, odbornou ošetrovatelskou péči, terapeutickou péči, vzdělávání, výchovu a volno-časové aktivity (komplexní péči). Ústav je kolektivní zařízení, má svůj organizační řád a klienti zde nemívají dostatečný prostor pro své soukromí a identitu. Jejich osobnost proto bývá poznamenána deprivacními vlivy, tendencí k izolaci, nerespektováním individuálních potřeb a malou motivací k samostatnému životu. Důležitým faktorem proto rozvoj jejich osobnosti a kvalitní život je vytvoření hodnotného programu a podnětného prostředí (Novosad 2006).

Pro práci vychovatele, učitele či pracovníka sociálních služeb je nezbytná vysoká míra porozumění životní situaci handicapovaného dítěte. Má-li být pedagog tím, kdo dokáže pomoci překonávat důsledky postižení, přispívat k osobnostnímu rozvoji a přiměřenému sebehodnocení handicapovaného dítěte nebo dospívajícího, potřebuje hledat odpovědi na řadu otázek. Jaký je reálný dopad postižení na fyzické a psychické možnosti jedince? Jak si své znevýhodnění uvědomuje a prožívá je? Jak se s ním vyrovnává? Jak vidí své další životní šance a příležitosti? Jaký přístup očekává od svého okolí? Důležité je pokusit se, dle možností handicapovaného, začlenit jej do běžného společenského života tak, aby byly naplněny základní psychické potřeby. Potřeba jistoty a bezpečí, potřeba lásky a sebeúcty, potřeba seberealizace, potřeba poznání, učení a také otevřená budoucnost. Je to mravenčí práce a výsledky nejsou vidět hned. Vychovatelé handicapovaného dítěte nesou zodpovědnost za proces jeho seburčení. Dítě se učí mnoha postojům a dovednostem vedoucím k seburčení. I když intelektuální schopnosti mentálně handicapovaného člověka jsou sníženy a jeho orientace ve světě, který jej obklopuje, je zhoršena, může prožít život plnohodnotný život (Vágnerová 2004).

Krčková: „*V přístupech k tělesně postiženým dětem se musíme oprostit od běžných představ o tom, co má dítě umět v určitém věku a snažit se o opravdový individuální přístup*“ (Říčan a kol. 1991, s. 340).

Stále mezi námi žijí děti, kterým osud nedopřál prožít dětství ve vlastní rodině s milujícími a chápavými rodiči. Pro mnohé z nás, kteří jsme vyrostli v běžné fungující rodině je zřejmě i těžké si představit, čím takové děti procházejí, co prožívají, jak vůbec žijí. Některé z dětí jsou do ústavních zařízení umisťovány již od narození, ostatní přicházejí v určité vývojové fázi svého života. Pro všechny je to určitý zásah, poznamenávající jejich psychiku i život. Přestože je v současné době ústavní péče stále více zavrhována, přesto je pro mnohé děti jediným útočištěm a řešením.

2.4.6 Volný čas a aktivity dětí s dětskou mozkovou obrnou

„Je třeba si uvědomit, že v průměru mají děti se zdravotním postižením méně volného času než děti nepostižené. Vypracování domácích úkolů a příprava na vyučování jim často trvá déle, nějaký čas zabere doprava do speciální školy a běžné činnosti, při nichž potřebují cizí pomoc. Také příležitostí, kde a jak provádět zájmovou činnost, může být méně a dítě nemá možnost o náplni volného času samostatně rozhodnout.“ (Votava a kol. 2003b, s. 132).

Každý člověk by měl prožívat svůj život naplno. Život se musí prožít, nikoliv přežít. Lidé jsou rozdílní, i jejich názor na volný čas je jiný. Jakákoli činnost, která člověka vytrhne z nečinnosti, je významným aktivizujícím prvkem a významnou součástí života. Děti s DMO by měly mít stejné možnosti využití volného času jako děti zdravé. Abychom vybrali tu správnou volno-časovou aktivitu, musíme nejprve poznat potřeby postiženého, jeho zájmy, možnosti a najít cestu, jak ho motivovat. Do nabízených aktivit nesmíme dítě nutit a danou aktivitu musíme vykonávat s ohledem na jeho individuální možnosti – psychickými a fyzickými (Votava 2003).

Po roce 1989 se otevřely pro handicapované nové možnosti. Vznikaly chráněné dílny s výtvarnými činnostmi – keramika, pletení košíků, malování na hedvábí, ale také tělovýchovné a sportovní vyžití – boccia, atletika, plavání, lukostřelba, cyklistika aj. Přicházejí nové pohledy na sociální zákon a rozvoj sociálních služeb vůbec. Vznikají asistenční služby, které poskytují handicapovaným potřebné služby přímo doma nebo ve škole. V ústavech tak zůstávají klienti s těžší formou postižení, kteří v těchto dílnách nejsou schopni pracovat. Jak ale těmto handicapovaným vyplnit volný čas vhodnou formou? Ovšem existuje jeden rozdíl mezi volno-časovými aktivitami handicapovaného

jedince a jedince zdravého – **dohled a dopomoc**. Zdravé děti se s postupujícím věkem naučí trávit volný čas samy, jsou schopny samy docházet do školy, ze školy nebo třeba za kamarády. Tohle handicapovaní nedokážou mnohdy ani v dospělosti. Potřebují totiž neustálý dohled a dopomoc, na které jsou z tohoto důvodu plně odkázáni.

Nabídka aktivit pro děti s DMO je velice omezená. Vyplnit jejich volný čas v průběhu celého dne, tak, aby byl den rovnoměrně rozvržen, je velmi náročné. Je nutné střídání aktivní části s odpočinkem. Aktivita pro handicapované se tím v mnohém liší. To, co zdravé děti mohou běžně dělat a získávat zkušenosti aktivní hrou ve společnosti svých vrstevníků, mohou handicapovaní vykonávat pouze částečně nebo s pomocí. Některé aktivity nedostupné vůbec. Pobyt v kolektivu vrstevníků je pro ně velmi důležitý a i pouhé sledování aktivit druhých, být součástí skupiny je pro ně velkým přínosem.

Snahou je hledat nové formy práce s lidmi s vážným postižením, které vycházejí z jejich schopností a možností. Jedná se například o **terapeutické metody**. Úkolem činností, které se provádí při terapiích, je pomoci jedincům optimalizovat jejich výchovný a vzdělávací proces a pomoci jim při sociální integraci.

- **Terapie hrou** jsou nejčastější variantou terapie u dětí. Vhodná hra pomáhá rozvíjet tvořivé způsoby myšlení, fyzickou kondici, trpělivost, může usměrňovat naše emoce, chování.
- **Pracovní terapie** spočívá především v manipulaci s různými předměty, surovinami a materiály. Cílů se dosahuje rukodělnými činnostmi a činnostmi praktického života, např. domácí práce. Činností se směřuje ke konkrétnímu výsledku či výrobku.
- **Arteterapie** je léčebný postup, který využívá výtvarného projevu jako hlavního prostředku poznání a ovlivnění lidské psychiky a mezilidských vztahů (Kraus 2005).
- **Canisterapie** je považována za součást metod, které slouží k podpoře psychosociálního zdraví lidí všech věkových kategorií, při níž se využívá přítomnosti psa. Jedná se o podpůrnou formu psychoterapie, která je založena na kontaktu člověka se psem a na vzájemné pozitivní interakci. Canisterapie

přispívá také k rozvoji jemné a hrubé motoriky, podněcuje verbální a neverbální komunikaci, orientaci v prostoru, zvyšuje motivaci podílet se na vlastním léčebném procesu. Prostřednictvím canisterapie dochází k nácviku koncentrace a zvýšení pozornosti, rozvoji sociálního citění, zlepšení kvality života a v některých případech i snížení agresivity klienta (Novosad 2002).

- **Muzikoterapie** je terapeutický přístup, který využívá jak působení hudby (pasivní muzikoterapie), tak i proces při vytváření hudby a zvuků (aktivní muzikoterapie). Používáme hudební nástroje, které jsou převážně tradiční a lidové, vyrobené z přírodních materiálů. Mezi prostředky užívané při muzikoterapii je lidské tělo, hlas a hudební nástroje.
- **Hipoterapie** označuje léčebnou jízdu na koni. Při hipoterapii se využívá koňského pohybu, který je charakteristický tzv. trojitým pohybem (zepředu dozadu, z boku na bok, nahoru a dolů). Jezdec na koni musí udržovat rovnováhu a celkově řídit své pohyby, což má velký vliv na posílení koordinace pohybů, posílení stability a zvýšení pohyblivosti.
- **Ergoterapie** je profese, která se zaměřuje na podporu zdraví a celkové pohody jedince prostřednictvím zaměstnávání. Primárním cílem je umožnit lidem účastnit se každodenních aktivit.
- **Bazální stimulace** umožňuje lidem s postiženým vnímáním zlepšit zdravotní stav cílenou stimulací smyslových orgánů a tím vznik nových nervových spojení. Cílenou skupinou jsou těžce mentálně postižení a jedinci s kombinovanými postiženími (Kraus 2005).
- **Snoezelen** je záměrně a specificky vytvořené prostředí, které nabízí příjemnou atmosféru a smyslové podněty. Původním záměrem bylo zaměřením na osoby s hlubokým mentálním či kombinovaným postižením pro stimulaci a rozvoj smyslových receptorů skrze své vlastní prožitky a zkušenosti. V tomto uměle vytvořeném prostředí, na rozdíl od běžného života, nejsou smysly zaměstnávány komplexně. Pro osoby s nejtěžším handicapem představuje náplň „volného“ času, při které mohou prožít něco nového (Švarcová 2003).

2.5 Metody výzkumu

Při zpracování bakalářské práce jsem pro závěrečné vyhodnocení použila následující metody a techniky:

Pozorování

Pozorování je jednou z nejstarších a nejpoužívanějších metod pedagogicko-psychologické diagnostiky, jejichž výsledek má kvalitativní charakter. Pozorování může provádět jak nezkušený pozorovatel, tak i profesionál. Výsledky se však v mnohém liší. Hlavní rozdíl je v zaměření pozorovatele. Laické pozorování je zaměřeno na výrazné, něčím zvláštní a zajímavé podněty (co praští do očí), profesionál si předem naplánuje a určí cíl svého pozorování (selektivní plánování). Pozorování musí splňovat několik zásad:

- Plánovitost (stanovení plánu, obsahu a postupu).
- Systematičnost (pravidelné intervaly).
- Přesnost a objektivnost (pozorovatel nesmí mít k pozorovanému osobní vztah).

Pozorovatel si musí určit, koho bude pozorovat (předmět pozorování), co bude pozorovat a jak bude pozorovat. Všechny body jsou důležité pro přesné pozorování, tak aby se pozornost nesoustředila na jevy a okolnosti, které přímo nesouvisí s objektem pozorování. Informace si pozorovatel zaznamenává a následně analyzuje (vyhledává souvislosti a vyhodnocuje). Každé pozorování probíhá pravidelně po určitý čas. Jedná se o krátkodobé pozorování (např. psycholog ve své ordinaci) a dlouhodobé pozorování (opakované návštěvy).

Cílem pozorování může být cokoli – vzhled (stavba těla, oblečení, účes...), jednání (mimika, gesta, řeč, emoce, zájem, vztah k sobě i ostatním...). Důležitý vliv při pozorování má osobnost pozorovatele, jeho názory, postoje, povahové rysy, schopnost přesné interpretace, nezájatost – bez předsudků, okamžitý záznam pozorování, co pozorovatel viděl a slyšel (Gavora 2000).

E-U-R třífázový model učení (metoda plánování výuky)

Podstatou této metody je respektování prvků přirozeného učení – objevování. Připravený a řízený program se jeví jako spontánní. Motivační náměty jsou využitelné ve vyučovacích i v mimoškolních aktivitách – projektech, které řeší reálnou situaci blízkou životu a zájmů účastníků. Součástí tematických bloků jsou pracovní (metodické) listy aktivit, které na sebe navazují a směřují ke stanovenému cíli. Aktivity jsou tvořivější, podporují týmovou spolupráci a kooperaci, rozvoj samostatnosti a komunikačních schopností.

Model má tři fáze – evokace (E), uvědomění (U) a reflexe (R)

- **Evokace** – důležité poznávací aktivity, které pomohou účastníkům odhalit a vybavit si, co o daném tématu již vědí, nebo co si o něm myslí. Podstatou je vzbudit zájem a zvědavost dozvědět se o daném tématu co nejvíce.
 1. Fáze samostatné vybavování.
 2. Fáze – aktivní zapojení.
 3. Fáze – motivace a vzbuzení zájmu.
- **Uvědomění** – zpracovávání na fixaci nových informací získaných při evokaci – využití čteného textu, zhlédnutí filmu, experimentování, přednášky.
- **Reflexe** – společné ohlédnutí a zhodnocení získaných informací a zkušeností a upevňování nových informací (Šebestová 2006).

Rozhovor a dotazník (dotazníkové šetření)

„Rozhovor – interview je anglického původu a skládá se ze dvou částí. Inter znamená „mezi“ a view znamená „názor“ nebo „pohled“. Název naznačuje, že jde o interpersonální kontakt. Interview je výzkumná metoda, která umožňuje zachytit nejen fakta, ale i hlouběji proniknout do motivů a postojů respondentů (Gavora 2000, s. 110).

„Dotazník je nejfrekventovanější metodou zjišťování údajů. Dotazník je určen především pro hromadné získávání údajů. Zároveň má mít promyšlenou strukturu. Při přípravě dotazníku je potřeba základní otázku (problém) nejprve rozdělit do několika okruhů (podproblémů). Každý z nich se potom naplňuje položkami.“ (Gavora, 2000, s. 99).

3 PRAKTICKÁ ČÁST

3.1 Popis projektu „Stopy z procházek městem“

V Jedličkově ústavu Liberec pracuji již 32 let. V současné době jsem vedoucí pobytových služeb a 16 let vedu v Centru denních služeb Jedličkova ústavu keramickou dílnu. Proto jsem si pro svou bakalářskou práci zvolila téma – Keramika, volno-časová aktivita pro klienty s dětskou mozkovou obrnou: **"Stopy z procházek městem"**. Jsou to mé osobní zkušenosti, které mě vedly k volbě tohoto tématu. Projekt byl uskutečněn od září 2012 do září 2013 s klienty výtvarných dílen Centra denních služeb v Jedličkově ústavu Liberec.

Cílem praktické části je navrhnout a realizovat tematický program pro handicapované klienty keramické dílny Jedličkova ústavu Liberec, porovnat s dosavadní činností dílny, zapojit klienty do aktivní tvořivé činnosti mimo ústav a pokusit se o bližší seznámení s historií a veřejným prostorem města, ve kterém žijí. Naučit je pozorovat život kolem sebe, vnímat změny, jedinečnost, projevy okolí a pokusit se chápat souvislosti projevů života ve městě i v přírodě, poznávat region a stát se jeho součástí.

- Uvědomovat si zodpovědnost za prostředí.
- Pěstovat pocit hrdosti, pojem společenství, domova a hledat cestu k druhým.
- Upevňovat a prohlubovat získané zkušenosti novou výtvarnou techniku keramiky – otisky.
- Vytvořit výtvarné práce a uskutečnit jejich následnou prezentaci formou výstavy.
- Učit děti lásce a šetrnému zacházení s přírodou a pokusit se projevit u dětí zájem o své okolí a všimnout si ekologických důsledků lidských zásahů v přírodě.

Praktická část mé bakalářské práce je zaměřena na program keramické dílny, na to jakým způsobem lze její činnost oživit, popřípadě jak klienty tematickým programem zapojit do aktivní činnosti mimo ústav a dílnu, kde tráví celé dopoledne výrobou keramických předmětů určených pro prodej.

- Návrh a tematického programu pro klienty s dětskou mozkovou obrnou keramické dílny Jedličkova ústavu Liberec a porovnat s dosavadní činností dílny.
- Vytvořit keramickou řadu a vypracovat tematické pracovní listy projektu **"Stopy z procházek městem."**
- Vyhodnotit projekt z hlediska pohledu zapojení a spokojenosti klientů, úspěšnost i negativní - rušivé momenty projektu.

3.2 Specifikace skupiny

Handicapovaní mladí lidé s DMO z Jedličkova ústavu v Liberci, kteří mají ukončenou školní docházku, navštěvují výtvarné dílny Centra denních služeb a jsou ve věku od 18 do 35 let. V bakalářské práci se zaměřuji na výtvarnou činnost klientů výtvarných dílen Centra denních služeb. Centrum navštěvují klienti s ukončenou školní docházkou a to jak ambulantních tak i pobytových služeb Jedličkova ústavu. Pro práci a realizaci projektu „*Stopy z procházek městem*“ jsem oslovila 30 klientů Centra denních služeb. Vybrala jsem 10 klientů (respondentů), kteří svou diagnózou dětské mozkové obrny vyhovují předpokládanému vzorku, a kteří souhlasili s účastí na projektu, včetně souhlasů s fotodokumentací do bakalářské práce. Při jejich výběru jsem využila svých zkušeností a znalostí s touto skupinou. Jejich diagnózy jsem si ověřila v sociální dokumentaci klientů Jedličkova ústavu Liberec.

Jedličkův ústav Liberec

Jedličkův ústav Liberec, příspěvková organizace Libereckého kraje, poskytuje sociální služby dětem, mládeži a dospělým s tělesným a kombinovaným postižením. Ústav poskytuje potřebné sociální služby dětem, mládeži a dospělým osobám s tělesným postižením, případně v kombinaci dalších zdravotních znevýhodnění od 3 do 64 let, kteří jsou závislí na podpoře a péči jiné osoby. V roce 2014 oslaví toto zařízení 100 let poskytování služeb v Lužické ulici.

Centrum denních služeb

V Centrum denních služeb (dále CDS) je jednou z poskytovaných sociálních služeb Jedličkova ústavu Liberec. Jedná se o službu ambulantního typu, která se snaží formou volno-časových aktivit začlenit děti, mládež a dospělé s tělesným a kombinovaným postižením do kolektivu. Cílem CDS je naučit mladé handicapované lidi základním pracovním návykům, včetně respektování pracovní doby, a pokud je to možné, naučit je dovednostem, které umožní jejich začlenění je do společnosti a samostatného života.

3.3 Postup práce s (evaluačním) dotazníkem

Při přípravě dotazníku jsem vycházela z cílů bakalářské práce, z její teoretické práce, z literatury a ze svých zkušeností. Dotazník byl určen pro děti s dětskou mozkovou obrnou, které navštěvují Centrum denních služeb Jedličkova ústavu v Liberci. Dotazník obsahoval 17 otázek, které byly zaměřeny na charakteristiku skupiny, současnou činnost v dílnách a na hodnocení projektu „*Stopy z procházek městem*“. (Dotazník je součástí přílohy – příloha B a C).

V mé práci jsem využila jednu z nejčastěji používaných technik sběru dat – strukturovaný rozhovor a pozorování aktivit v průběhu realizace projektu. Respondentům byly kladeny připravené otázky a nabídnuty možnosti odpovědí. Jednotlivé otázky jsem se snažila formulovat stručně a věcně. Brala jsem v úvahu věk a postižení respondentů. Respondenti byly většinou osoby s lehkou mentální retardací a četba otázek nebo jejich pochopení, by jim mohla činit problém. Otázky jsem volila otevřené i uzavřené. U uzavřené otázky jsou nabídnuty alternativní odpovědi.

Nedílnou a důležitou součástí každého rozhovoru bylo prostředí, ve kterém rozhovor probíhal. Pro zvolený typ respondentů byl, po vzájemné dohodě, volen prostor výtvarné dílny. V úvodní části dotazníku jsem se snažila zjistit základní informace o respondentech (věk, pohlaví, způsob bydlení a dosažené vzdělání) a následně navazovaly dotazy směřované na současnou činnost v dílnách a na projekt „*Stopy z procházek městem*“.

Pro svou potřebu a závěrečné hodnocení jsem si stanovila možné předpoklady, které mě vedly k realizaci projektu a které bych pomocí dotazníkového šetření a rozhovoru mohla zjistit. Domnívám se totiž, že:

- polovina respondentů by současný program keramické dílny chtěla změnit – získám tak informaci, zda současný program respondenty baví,
- projekt „*Stopy z procházek městem*“ vybrané respondenty osloví natolik, že budou chtít v podobných program pokračovat i v budoucnosti.

Dne 1. října 2013 jsem v Jedličkově ústavu postupně začala oslovovat respondenty, se kterými jsem si dohodla místo a čas společné schůzky. Součástí dotazníku byl strukturovaný rozhovor. Odpovědi respondentů jsem jim pomohla zaznamenat do evaluačního dotazníku. Do října 2013 byly dotazníky od všech respondentů vyplněny.

3.4 Realizace a harmonogram projektu

Tabulka 1: *Harmonogram projektu*

	Měsíc	Časová dotace	Námět	Technika
2012	září	0,5 hod výběr respondentů, povídání, fotografie 3,5 hod motivační vycházka, výběr zajímavých míst města, vyprávění	Úvodní vycházka	
	říjen	0,5 hod připomenutí aktivity 3,5 hod samotná výtvarná činnost – otisky vybraných míst	Otisky městských struktur	Vtlačování
	listopad	2 hod motivační vycházka 2 hod výtvarná činnost	Podzim	Válení plátu
	prosinec	1,5 hod motivační vycházka 3 – 3,5 hodiny výtvarná činnost	Betlém	Válečkování
2013	leden	2,5 hod motivace a vycházka na náměstí 3 hod výtvarná činnost	Kapela	Modelování
	únor	2,5 hod motivační vycházka 3 hod výtvarná činnost	Městské domy	Válečkování
	březen	2,5 hod motivační vycházka 3 hodiny výtvarná činnost	Horské chalupy	Válečkování
	duben	1,5 hod motivační vycházka 4 hod výtvarná činnost <i>Příprava výstavy – rámování obrázků</i>	Stromy	Technika vlaštovčího hnízda
	květen	2 hod motivační vycházka 3 hod výtvarná činnost	Zvířátka	Modelování
	červen	2 hod motivační vycházka 2 hod výtvarná činnost	Jaro	Vtlačování
	září	0,5 hod motivace 2 hod výtvarná činnost <i>Výstava – pozvánky, program, instalace</i> <i>Závěrečné společné hodnocení</i> <i>Dotazníkové šetření</i>	Zpráva pro budoucí generaci	Rytina do váleného plátu

3.5 Metodické listy

Tabulka 2: *Metodický list č. 1*

Námět	Úvodní vycházka
Časová dotace	0,5 hod výběr respondentů 3,5 hod motivace – film, fotografie, procházka, povídání
Cíl	Uvědomění si prostoru města, ve kterém žijeme – podporování všímavosti. Vyhledávání zajímavých prvků města a struktur země, po které chodíme – popraskaný asfalt, dlažba, tvary kanálů.
Řešený problém	Úvodní seznámení s projektem a zjištění znalostí respondentů o svém městě.
Technika	Úvodní vycházka
Pomůcky	Fotografie města – Severočeské muzeum, Liberecká radnice, Liberecká výšina, přehrada, koleje TUL, bazén, ZOO, Botanická zahrada, Lidové sady, fotoaparát.
Motivace	Povídání o Liberci, ukázky fotografií známých míst Liberce Film „Rok 68 v Liberci“ Vycházka na vybrané místo – historický střed města.
Postup práce	Příprava vybraných fotografií více i méně známých míst Liberce z různých oblastí (kultura, sport, historie, příroda). Rozdělení skupiny na dvě poloviny (záměrné rozdělení dle znalostí respondentů, nebo jinou metodou). Každá skupina si vybere obálku s fotografiemi a lístečky s názvy, které pak jednotlivým fotografiím přiřazují. Obě skupiny se pak vymění a kontrolují práci druhé skupiny. Společné zhodnocení výsledné práce, vycházka spojená s výběrem míst k otiskům.
Metodická poznámka	Je nutné si předem připravit fotografie vybraných míst. Pro samotnou vycházku je nutné v případě respondentů na mechanickém vozíku zajistit potřebný počet pomocných asistentů, kolegů nebo dobrovolníků.

Tabulka 3: *Metodický list č. 2*

Námět	Otisky městských struktur
Časová dotace	0,5 hod připomenutí minulé aktivity – výběr míst, event. fotografie 3 hod samotná vycházka a výtvarná činnost – otisky vybraných míst
Cíl	Naučit se rozhlížet kolem sebe a uvědomit si prostor města, ve kterém žijí. Podpořit všímavost, pracovat okamžikem náhody – zmačkaný papír.
Řešený problém	Rozvoj jemné motoriky, vtlačování zvolené struktury dlažby, závěrečné řešení barevné kompozice.
Technika	Vymačkávání a vtlačování
Pomůcky	Keramická hmota – kamenina, igelity, vlhké ubrousky (hygiena), deky pro práci na zemi. Fotografie míst náměstí – rok stavby radnice, koleje v Pražské ulici, reliéf na kašně, vstupní brána radnice, znak Liberce na lampě. Fotoaparát, houbičky, oxid železa, burel, rukavice, štětce, glazury.
Motivace	Povídání o Liberci – ukázky fotografií.
Postup práce	<p>Příprava plátů – pláty vyválíme předem v dílně. Strunou seřízneme hranol hlíny, kterou dlaní vytlačíme na menší tloušťku. Poté válečkem vyválíme do velikosti cca 30/30 cm, síla plátu 4 cm. Pro stejnoměrnou sílu plátu lze použít po obou stranách plátu pravítka.</p> <p>Skupinu rozdělím na dvě skupiny, každá dostane fotografie vybraných míst k otisku, které mají nejprve v prostoru (nám. Ed. Beneše) najít a otisknout. Skupiny se rozmístí po náměstí a hledají dané místo.</p> <p>Plát se položí na vybrané místo a rukou citlivě vtlačujeme otisk. Získané otisky rozložíme vedle sebe, všechny si společně prohlédneme, skupiny popíší své místo a zhodnotí svou práci. Otisky odvezeme zpět do dílny, opět opatrně rozložíme, nožem zarovnáme na velikost 30/30 cm a necháme schnout. Po sušení následuje přežah – 850°C</p> <p>Glazování – zatírání oxidů (železo, burel). Vodou ředěný oxid zatíráme houbičkou do plátu. Vytvořená struktura otisku vytváří ohraničené plochy, které můžeme barevně glazovat (černá, bílá, červená). Výpal – 1 120°C</p>
Metodická poznámka	Pro samotnou práci na náměstí Dr. E. Beneše a ul. 8. března je nutný souhlas Magistrátu města Liberce k provozování činnosti.

Tabulka 4: *Metodický list č. 3*

Námět	Podzim
Časová dotace	2 hod motivační vycházka 2 hod výtvarná činnost
Cíl	Podpořit všímavost, sledovat podzimních změn přírody – barvy podzimu. Podpora ochrany přírody.
Řešený problém	Zvládnutí techniky válení a vtlačování struktury, rozvoj jemné motoriky – vyřezávání nožikem, technika lepení a tvarování plátu (list), řešení barevné kompozice.
Technika	Válení plátu – otisk listů, lepení
Pomůcky	Keramická hmota – kamenina, šlikr, podzimní listí, pracovní destičky, váleček, nožíky, pravítka, zástěry, rukavice, štětce, houbičky, glazury.
Motivace	Vycházka do přírody, sběr listí
Postup práce	<p>Příprava plátu – připravíme předem v dílně. Strunou seřízneme hlinu, kterou válečkem vyválíme do velikosti cca 30/30 cm, síla plátu 4 cm. Pro stejnoměrnou sílu plátu lze použít po obou stranách plátu pravítka.</p> <p>Vycházka do přírody – sběr listí a výběr vhodného chodníku (popraskaná struktura asfaltu). Po návratu pláty opět rozložíme pro zdobení listy.</p> <p>Tvorba otisku listu – na vyválený plát položíme list a válečkem vyválíme strukturu listu do plátu, obrys listu vyřízneme nožikem. Vyříznutý list (listy) podle své fantazie vytváříme a nalepíme šlikrem na otisknutý plát.</p> <p>Hotové pláty rozložíme nožem, zarovnáme na velikost 30/30 cm a necháme schnout. Po sušení následuje retušování houbičkou a přežah – 850°C.</p> <p>Glazování – zatírání oxidů do přežahnutého plátu. Vodou ředěný oxid zatíráme houbičkou do plátu. Dokončovací práce – barevné glazování listů – používáme barvy podzimu.</p> <p>Výpal – 1 120°C</p>
Metodická poznámka	Pro samotnou vycházku je nutné v případě respondentů na mechanickém vozíku zajistit potřebný počet pomocných asistentů, kolegů nebo dobrovolníků. Při vyřezávání listů dbáme na bezpečnost, listy z praktických důvodů sejmem až po vyříznutí (jsou lépe vidět).

Tabulka 5: *Metodický list č. 4*

Námět	Betlém
Časová dotace	1,5 hod motivační vycházka 3 – 3,5 hod výtvarná činnost
Cíl	Seznámení se symboly vánoc a jejich vznikem. Výtvarné ztvárnění Betlému.
Řešený problém	Osvojování techniky válení válečků – rozvoj jemné motoriky, kombinace technik – stavba těla lepení a zdobení oděvu, práce s nožikem.
Technika	Válení válečků
Pomůcky	Keramická hmota – kamenina, šlikr, pracovní destičky, nožíky, různé špachtle, krajky, váleček, zástěry, glazury, rukavice, štětce
Motivace	Návštěva galerie, muzea, výstava Betlému, kostela, poslech koled.
Postup práce	<p>Každý respondent vytváří určitou postavu Betlému. Stavba těla pomocí válení válečků, kterou pomocí šlikru lepíme na sebe a vytváříme tělo vybrané postavy. Ruce vytvoříme pomocí válečků, hlavu modelováním. Oděv vytvoříme pomocí válení plátu s textilní strukturou (otisk struktury vzoru látky do plátu), dotváříme dle vybrané figurky – pasáček, tři králové, Marie, Ježíšek.</p> <p>Ostatní doplnění Betlému vytváříme modelováním – zvířátka (ovečka), chlév vytvoříme opět pomocí válení válečků, které stavíme na sebe a do oblouku. Na vršek postavené zdi přilepíme hvězdy a kometu. Figurky necháme schnout, následuje přežah – 850°C.</p> <p>Glazování – figurky poléváme bílou (ne hustou) glazurou, na kterou štětcem nanášíme barevnou glazuru.</p> <p>Ze dna figurek otřeme houbičkou glazuru – následuje výpal – 1 120°C</p>
Metodická poznámka	<p>Pro samotnou vycházku je nutné v případě respondentů na mechanickém vozíku zajistit potřebný počet pomocných asistentů, kolegů nebo dobrovolníků, příp. pro delší cestu možnost odvozu autem. Při práci v dílně atmosféru vánoc podpoříme poslechem koled nebo podobně motivovanou klasickou hudbou.</p> <p>Pro stabilnější stavbu chlévu válíme silnější válečky.</p>

Tabulka 6: *Metodický list č. 5*

Námět	Kapela
Časová dotace	2,5 hod motivační vycházka 3 hod výtvarná práce
Cíl	Sledování života v charakteristickém prostředí, chápání mezilidských vztahů, pozorování svého okolí – co dělají lidé, jejich nálady, radost, pracovní činnosti a zájmy. Sledování kulturních programů města – trhy a programy na náměstí Ed. Beneše.
Řešený problém	Zvládnutí techniky modelování a vybírání dutin pomocí oček – rozvoj jemné motoriky
Technika	Modelování
Pomůcky	Keramická hmota – kamenina, šlikr, pracovní destičky, očka na vybírání dutin, váleček, nožíky, pravítka, zástěry, rukavice, štětce, houbičky, glazury.
Motivace	Vycházka na vánoční trhy – vánoční koncert před radnicí, povídání o hudebních žánrech a nástrojích, poslech hudby při samotné tvorbě.
Postup práce	Tělo figury vytváříme z hroudny hlíny. Vytvarujeme kužel, ze kterého pomocí oček vybíráme hlínu tak, aby stěna válečku nebyla silná (1 cm), ostatní části těla a hudební nástroj vytváříme modelováním nebo vyříznutím z váleného plátu – podle druhu nástroje. Figurky necháme schnout, následuje přežah – 850°C. Glazování – figurky poléváme bílou (ne hustou) glazurou, na kterou štětcem nanášíme barevnou glazuru. Ze dna figurek otřeme houbičkou glazuru – následuje výpal – 1 120°C
Metodická poznámka	Pro samotnou vycházku je nutné v případě respondentů na mechanickém vozíku zajistit potřebný počet pomocných asistentů. Práce je skupinová, před samotným modelováním si předem určíme styl kapely, kterou budeme modelovat. Určíme si, jaké hudební nástroje sem patří a jaké oblečení se k danému stylu vztahuje – lidová, rocková, klasika. Každý modeluje jinou postavu – kytarista, zpěvák, bubeník, ... Atmosféru v dílně podpoříme poslechem zvolené hudby.

Tabulka 7: *Metodický list č. 6*

Námět	Městské domy
Časová dotace	2,5 hod motivační vycházka 3 hod výtvarné činnost
Cíl	Uvědomit si prostor města, ve kterém žijí, jeho historii. Podpořit všímavost a zaměřit se na detaily staveb domů – okna, vrata.
Řešený problém	Řešení konstrukce, tvorby (stavba) prostorového objektu, zapojení jednoduchých architektonických prvků, kombinovaná technika válení válečků a stavba střechy z plátu.
Technika	Válečkování
Pomůcky	Keramická hmota – kamenina, šlikr, pracovní destičky, váleček, nožíky, pravítka, zástěry, rukavice, štětce, houbičky, glazury, oxidy.
Motivace	Motivační vycházka do města – prohlídka staveb – domy, radnice, kostel
Postup práce	<p>Dům stavíme pomocí na sebe lepených válečků – různé základy (čtverec, obdélník), různá velikost, různá výška.</p> <p>Otvory pro okna vyřízneme nožikem a zarámujeme opět vyváleným válečkem nebo vyříznutým proužkem z váleného plátu.</p> <p>Dveře vytvoříme z plátu nebo opět orámujeme váleným válečkem.</p> <p>Tvorba střechy – podle tvaru střechy vyřízneme z váleného plátu 4 trojúhelníky, které slepíme. Střechu můžeme doplnit komínem, kočkou, ptáčkem, rampouchem apod. Zdi domu můžeme opatřit číslem domu, náznakem balkónu, římsy apod.</p> <p>Domy necháme schnout, následuje přežah – 850°C.</p> <p>Glazování – zatírání oxidů (železo, burel). Vodou ředěný oxid zatíráme houbičkou přežahnutého výrobku. Střechu a zdobné prvky glazujeme natíráním štětce (bílá, černá, červená)</p> <p>Dno otřeme houbičkou glazuru – následuje výpal – 1 120°C</p>
Metodická poznámka	<p>Pro samotnou vycházku je nutné v případě respondentů na mechanickém vozíku zajistit potřebný počet pomocných asistentů.</p> <p>Při vyřezávání otvorů pro okna je dobré nechat stavbu domu trochu zavadnout. Stěny se mohou propadat a bortit. Ne všichni dokáží udržet plát při stavbě střechy tak, aby jim nepadala – nutná pomoc lektora (keramika).</p>

Tabulka 8: *Metodický list č. 7*

Námět	Horské chalupy
Časová dotace	2,5 hod motivační vycházka 3 hod výtvarná činnost
Cíl	Seznámení s charakteristickými rysy krajiny a vnímání života na horách Vytvářet individuální vztah k regionu, přírodě a vážit si života.
Řešený problém	Řešení konstrukce stavby z váleného válečku, tvorby prostorového objektu, rozvoj jemné motoriky.
Technika	Válečkování
Pomůcky	Keramická hmota – kamenina, šlikr, pracovní destičky, váleček, nožíky, pravítka, zástěry, rukavice, štětce, houbičky, glazury, oxidy.
Motivace	Vycházka do Jizerských hor – pozorování přírody, stromů, horských chalup a rozhleden.
Postup práce	<p>Chalupu stavíme pomocí na sebe lepených válečků – různé základy (čtverec, obdélník), různá velikost, různá výška. Stavbu štítu chalupy vytváříme pomocí válečků, které lepíme na sebe do tvaru trojúhelníku. Poté necháme zavadnout základní stavbu, vyřízneme nožikem otvory pro okna a zarámujeme vyváleným válečkem nebo vyříznutým proužkem z váleného plátu. Dveře vytvoříme z plátu nebo opět orámujeme váleným válečkem.</p> <p>Nakonec z váleného plátu vytvoříme střechu chalupy. Z plátu vyřízneme dva stejně velké obdélníky. Délku strany určuje délka štítu a délka domu. Obě části střechy přilepíme šlikrem. K chalupě můžeme domodelovat lavici, kočku na střechu – dle fantazie tvůrců.</p> <p>Chalupy necháme schnout, následuje přežah – 850°C.</p> <p>Glazování – zatírání oxidů (železo, burel). Vodou ředěný oxid zatíráme houbičkou přežahnutého výrobku. Střechu a zdobné prvky glazujeme natíráním štětce (bílá, černá, červená, hnědá)</p> <p>Dno otřeme houbičkou glazuru – následuje výpal – 1 120°C</p>
Metodická poznámka	<p>Pro výlet je nutné v případě respondentů na mechanickém vozíku zajistit potřebný počet pomocných asistentů popř. odvoz autem na vhodné místo.</p> <p>Důležitým bodem je připravit si předem trasu tak, aby si všichni výlet užili, měli čas dívat se kolem sebe a pozorovat chalupy a přírodu.</p>

Tabulka 9: *Metodický list č. 8*

Námět	Stromy
Časová dotace	1,5 hod motivační vycházka a povídání o stromech 4 hod výtvarná činnost
Cíl	Vytvářet vztah k přírodě, vnímat život na Zemi a vážit si ho. Strom má svou duši a náleží mu úcta a vážnost.
Řešený problém	Rozvoj jemné motoriky – lepení kousků hlíny přes sebe, keramický přepis kůry stromů, zapojení fantazie při řešení větších staveb.
Technika	Technika vlaštovčího hnízda
Pomůcky	Keramická hmota – kamenina, šlikr, pracovní destičky, nožíky, pravítka, zástěry, rukavice, štětce, houbičky, glazury, oxidy.
Motivace	Motivační vycházka – poznávání podob přírody, základy ekologie, povídání o stromech a jejich důležitost – významný strom
Postup práce	<p>Před vycházkou si každý připraví menší a silnější plát hlíny (15/15, 3 cm) pro otisk struktury kůry. Plát položíme na kmen stromu a opatrně vtlačujeme strukturu. Plát zarovnáme seříznutím nožikem do velikosti 15/15cm a popíšeme z druhé strany název druhu stromu. Stavba stromu technikou vlaštovčího hnízda – vytvoříme si základní tvar (ovál, kruh), na který se postupně lepí kousky hlíny přes sebe směrem vzhůru až k závěrečnému uzavření. Zapojením fantazie dotvoříme kolem dokola různé otvory, které můžeme orámovat rytím nebo lepením válečků. Stromy necháme schnout, následuje přežah – 850°C.</p> <p>Glazování – zatírání oxidů (železo, burel). Vodou ředěný oxid zatíráme houbičkou přežahnutého výrobku včetně otisku struktury kůry. Rytím vytvořené plochy okolo vyříznutých otvorů glazujeme – bílá, černé. Následuje výpal – 1 120°C.</p> <p>Pro dokončení větví stromů použijeme svazek drátů, různě smotaných a vsunutých do vzniklých otvorů.</p>
Metodická poznámka	<p>Pro efektivní dojem je lepší vytvořit větší objekty. Práce bude trvat déle a nedokončené výtvary je nutné je přikrýt igelitem, aby neoschly a práce mohla pokračovat druhý den. Práci lze pojmout i jako skupinovou.</p> <p><i>Příprava a zahájení rámování obrazů</i></p>

Tabulka 10: *Metodický list č. 9*

Námět	Zvířátka
Časová dotace	2 hod motivační vycházka 2 hod výtvarná činnost
Cíl	Podpora citových vazeb ke všemu živému, uvědomit si rozdíly zvířat v zajetí a zvířat ve volné přírodě.
Řešený problém	Rozvoj jemné motoriky a zdokonalování modelovacích schopností, spojování částí tvarů těla zvířat - lepení, proporce, výrazné charakteristické prvky zvířat.
Technika	Modelování
Pomůcky	Keramická hmota – kamenina, šlikr, pracovní destičky, nožičky, špachtle, očky, zástěry, rukavice, štětce, houbičky, glazury.
Motivace	Vycházka do ZOO, obrázky zvířat
Postup práce	<p>Pomocí přidáváním a odbíráním kousků hlíny vytváříme tvar těla zvoleného zvířete. Pomáháme si stlačováním, špachtlemi, vyrýváním charakteristických struktur zvířete. Části těla – nohy, ocas, hlavy pevně přilepíme. Vnitřní prostor vybereme buď zespodu, nebo práci rozřízneme strunou na dvě poloviny a vnitřní prostor vybereme. Poté obě poloviny zase slepíme, spoj zaretušujeme. Celý výrobek opravíme a dokončíme.</p> <p>Figurky necháme schnout, následuje přezah – 850°C.</p> <p>Glazování – zatírání oxidů (železo, burel). Vodou ředěný oxid zatíráme houbičkou přezahnutého výrobku a charakteristické prvky můžeme glazovat dle zvířete. Můžeme též figurku polít bílou glazurou a štětcem dozdobit barevnou glazurou.</p> <p>Dno otřeme houbičkou glazuru – následuje výpal – 1 120°C</p>
Metodická poznámka	<p>Na vycházku je nutné v případě respondentů na mechanickém vozíku zajistit potřebný počet pomocných asistentů popř. odvoz autem na vhodné místo.</p> <p>Pro lepší představivost si pro samotné modelování připravíme obrázky zvířat.</p> <p>Při modelování většího a silnějšího zvířete upozorníme výrobce, aby nedošlo ke vzniku bubliny a uzavření vzduchu někde uvnitř v prostoru. Při výpalu by objekt mohl v důsledku vnitřního pnutí prasknout.</p>

Tabulka 11: *Metodický list č. 10*

Námět	Jaro
Časová dotace	2 hod motivační vycházka 2 hod výtvarná činnost
Cíl	Vnímat projevy života na Zemi a všímat si různých zástupců rostlinné a živočišné říše. Chápání jedinečnosti a hledání smyslu každého života.
Řešený problém	Rozvoj jemné motoriky, řešení barevné kompozice, využití plochy, zapojení fantazie, kombinace technik
Technika	Vtlačování
Pomůcky	Keramická hmota – kamenina, šlikr, pracovní destičky, váleček, nožíky, špachtle, očky, zástěry, rukavice, štětce, houbičky, glazury.
Motivace	Vycházka na jarní rozkvetlou louku – poznávání jarní přírody a barev
Postup práce	<p>Příprava plátů – pláty vyválíme předem v dílně. Strunou seřízneme hranol hlíny, kterou dlaní vytlačíme na menší tloušťku. Poté válečkem vyválíme do velikosti cca 25/25 cm, síla plátu 4 cm. Pro stejnoměrnou sílu plátu lze použít po obou stranách plátu pravítka.</p> <p>Výběr vhodného místa pro otisk travnaté plochy, kde jsou různé druhy trav i květin. Plát lehce přitlačíme na vybranou plochu a vtlačujeme strukturu louky tak, aby se se tráva a květy dobře otiskly.</p> <p>Po návratu vytlačené pláty dozdobíme prostorovým doplňkem – vyválený list, vymodelovaný hmyz, květina (kopretina, pampeliška, zvonek).</p> <p>Otisky necháme schnout, následuje přežah – 850°C.</p> <p>Glazování – zatírání oxidů (železo, burel). Vodou ředěný oxid zatíráme houbičkou přežahnutého výrobku a charakteristické prvky – hmyz, květiny glazujeme barevnou glazurou.</p> <p>Dno otřeme houbičkou glazuru – následuje výpal – 1 120°C</p>
Metodická poznámka	<p>Na vycházku je nutné v případě respondentů na mechanickém vozíku zajistit potřebný počet pomocných asistentů popř. odvoz autem na vhodné místo.</p> <p>Pro práci na zemi je vhodné použít k sezení deky. Činnost je dobré realizovat v době, kdy tráva není mokrá.</p>

Tabulka 12: *Metodický list č. 11*

Námět	Zpráva pro budoucí generaci
Časová dotace	0,5 hod motivační vyprávění 2 hod výtvarná činnost 1 hod zakopání zprávy na vybrané místo
Cíl	Uvědomit si význam člověka dnešní doby, pracovat s poznatky o naší civilizaci.
Řešený problém	Práce s představou o budoucnosti, zapojení fantazie a využití symboliky. Technika vyrývání obrázku – symbolu nebo textu do hlíny, využití plochy, zvládnutí hloubky a síly vrypu, kompozice.
Technika	Rytina do váleného plátu
Pomůcky	Keramická hmota – kamenina, šlikr, pracovní destičky, nožíky, špachtle, očky, zástěry, rukavice, štětce, houbičky, glazury.
Motivace	Ukázky obrázků destiček – Egypt. Povídání o budoucnosti a úvahy, jakou informaci bychom chtěli zanechat další generaci.
Postup práce	<p>Příprava plátů – pláty vyválíme předem v dílně. Strunou seřízneme hranol hlíny, kterou dlaní vytlačíme na menší tloušťku. Poté válečkem vyválíme do velikosti cca 15/15 cm, síla plátu 1,5 - 2 cm. Pro stejnoměrnou sílu plátu lze použít po obou stranách plátu pravítka. Než začneme vyrývat, připravíme si jednoduchý náčrt na papír, který pak přeneseme na keramickou destičku. Obrázek – piktogram vyryjeme pomocí rydla, šídla, očkem. Některé struktury lze zvýraznit pomocí lepení tenkých válečků.</p> <p>Keramickou destičku opatříme po jedné straně dvěma otvory tak, abychom mohli obrázky k sobě svázat koženým páskem a vytvořit knihu, nebo ji zavěsit na zeď.</p> <p>Rytinu necháme schnout, následuje přezah – 850°C.</p> <p>Glazování – zatírání oxidů (železo, burel). Vodou ředěný oxid zatíráme houbičkou přezahnutého výrobku. Následuje výpal – 1 120°C</p>
Metodická poznámka	Při práci s rydlem dbát na bezpečnost. Hloubku prvního tahu volit slabší a postupně prohlubovat a rozšiřovat. Též lze volit různou tloušťku rytí. Důležité je připravenou destičku neprorýt. Vytvořené a svázané destičky lze na ukončení celého projektu zakopat na vybraném místě.

3.6 Výstava

Dílčím cílem bakalářské práce bylo uzavření celého projektu závěrečnou výstavou a představení projektu. Výstava sama o sobě je vždy i závěrečným zhodnocením práce na tématu. Pro autory je to určitá forma ocenění jejich činnosti a pro ostatní překvapení. Jak jsem již uvedla v úvodu své bakalářské práce, je výstava zařazena jako jedna z akcí oslav k 100 letům působení Jedličkova ústavu v Liberci. Téma **“Stopy z procházek městem”** jsem záměrně volila tak, aby došlo k propojení Jedličkova ústavu a města. Výstava připomíná, že klienti Jedličkova ústavu zde mají své místo a do kulturního i společenského života svého města se dokáží zapojit. Výstava též jiným způsobem ukazuje místa, kudy nejen handicapovaní každý den chodí a jezdí, ale pro své problémy často nevnímají krásu a drobnosti, které město schovává. Přitom stačí se více kolem sebe dívat a občas zvednout pohled.

Samotná výstava, jako závěrečné zhodnocení práce realizační skupiny, nemusí být umístěna vždy ve výstavní síni, nebo v galerii. Pro význam skupiny může plnit svůj účel i jiný prostor. K tomuto účelu lze využít lesní prostor, park, louku či zahradu, ale také stodolu nebo půdní prostor, prostě cokoli, co výstavu více umocní.

Na realizaci naší výstavy bylo důležité se připravit již na začátku projektu. Vedly nás k tomu chystající se oslavy Jedličkova ústavu a také konec projektu, který byl plánován na září 2013. Výstavní síň a galerie mají svůj program předem na dlouhý čas naplánovaný a tak termín i místo musel být již předem stanoven. Výstava se konala v září v **Galerii „U Rytíře“** v městské radnici.

Obrázek 1: Pozvánka na vernisáž

Prostory galerie jsou však pro vozíčkáře špatně přístupné (spíše nejsou přístupné vůbec). Vernisáže se tak mohla zúčastnit pouze polovina realizační skupiny. Z tohoto důvodu jsme si pro závěrečné zhodnocení a ukončení projektu uspořádali svou malou výstavu v prostorách jídelny Jedličkova ústavu. Malá vernisáž s občerstvením, přípitkem a hudebním příspěvkem zakončila roční práci skupiny klientů. Obrazy tak mohli vidět nejen všichni zaměstnanci, ale též klienti, kteří se projektu přímo neúčastnili. Na vernisáži výstavy jsem představila všechny účastníky projektu a předala jim certifikáty o účasti na projektu a jednu keramickou destičku otisku, který si v průběhu projektu vyrobili. Z kladného ohlasu zaměstnanců, kteří netušili, jaký projekt ve výtvarných dílnách vzniká, jsem měla výbornou zpětnou vazbu pro své hodnocení projektu. Na vernisáži samozřejmě nechyběl prostor pro dotazy jak na samotné tvůrce, ale i na mně. Zájem o samotné obrazy a jejich vznik potvrdil, že výstava byla úspěšná a přispěla k jejímu dalšímu představení veřejnosti. Již nyní jednáme o možnosti instalace v prostorách bývalých městských lázní na Masarykově třídě v Liberci a v **Galerii CFA + H** v Centru Babylon.

3.7 Vyhodnocení dotazníku (evaluačního)

První část dotazníku byla zaměřena na charakteristiku zkoumaného vzorku. Po analýze dat, byly vyhotoveny následující tabulky a grafy, které přehledně charakterizují výzkumný vzorek respondentů podle pohlaví, věku, způsobu bydlení, školy a typu postižení.

- **Pohlaví respondentů**

Prvotní zjišťování údajů bylo zaměřeno na pohlaví respondentů. Výzkumný vzorek tvořilo 10 respondentů, z toho 5 mužů (50 %) a 5 žen (50 %). Rozdělení respondentů podle pohlaví je znázorněno v tabulce 13.

Tabulka 13: Pohlaví respondentů

Pohlaví respondentů	Absolutní počet	Relativní počet
muži	5	50 %
ženy	5	50 %
Celkem	10	100 %

- **Věk respondentů**

Průzkumu se zúčastnili respondenti, kteří měli ukončenou školní docházkou. Početnější skupina byla ve věku 25 – 30 let (60 %). Jeden respondent (10 %) byl ve věku nad 30 let. Rozdělení respondentů podle věku je znázorněno v tabulce 14.

Tabulka 14: Věk respondentů

Věk respondentů	Absolutní počet	Relativní počet
20 – 25 let	3	30 %
25 – 30 let	6	60 %
30 – 35 let	1	10 %
Celkem	10	100 %

- **Bydlení respondentů**

Skupinu tvoří respondenti, kde 4 respondenti (40 %) bydlí v ústavu a 4 bydlí (40 %) v rodině. Dva respondenti (20 %) již bydlí samostatně ve svém bytě. Rozdělení respondentů podle demografie je znázorněno v tabulce 15.

Tabulka 15: Bydlení respondentů

Demografie respondentů	Absolutní počet	Relativní počet
ústav	4	40 %
rodina	4	40 %
samostatně	2	20 %
Celkem	10	100 %

- **Typ dosaženého vzdělání respondentů**

Další otázka směřovala ke zjištění dosažení vzdělávání respondentů. Největší část, 6 respondentů (60 %) mělo dokončenou střední školu praktickou. Základní školu ukončil jeden respondent (10 %), 3 respondenti (30 %) měli základní školu Praktickou. Rozdělení respondentů podle typu vzdělávání je znázorněno v tabulce 16.

Tabulka 16: Dosažené vzdělání respondentů

Typ vzdělání respondentů	Absolutní počet	Relativní počet
Základní škola	1	10 %
Základní škola Praktická	3	50 %
Střední škola Praktická	6	40 %
Celkem	10	100 %

- **Technické pomůcky nutné k samostatnému pohybu respondentů**

Pro účely bakalářské práce byli respondenti rozděleni na ty, kteří potřebují k samostatnému pohybu nějakou technickou pomůckou jako je invalidní mechanický vozík, elektrický invalidní vozík nebo francouzské hole. Z níže uvedené tabulky 17 vyplývá, že největší část respondentů potřebuje pro svůj pohyb invalidní vozík, 3 respondenti (30 %) používají mechanický vozík a 4 (40 %) respondenti používají

elektrický vozík. Samostatně se pohybují dva respondenti (20 %), jeden (10 %) ke svému pohybu používá francouzské hole. Výsledky uvádí tabulka 17.

Tabulka 17: Technické pomůcky nutné k samostatnému pohybu respondentů

Technické pomůcky nutné k pohybu respondentů	Absolutní počet	Relativní počet
Mechanický invalidní vozík	3	30 %
Elektrický invalidní vozík	4	40 %
Francouzské hole	1	10 %
Žádné technické pomůcky	2	20 %
Celkem	10	100 %

- **Typ dětské mozkové obrny u respondentů**

Součástí výběru respondentů byla vstupní analýza formy DMO, na jejímž základě byli respondenti vybráni do výzkumu. Z níže uvedené tabulky 6 je patrný nejvyšší počet respondentů s kvadraparetickou formou DMO v počtu šesti (60%), triparetická forma se ve skupině respondentů vyskytuje jednou (10 %), stejně tak i diparetická forma. Hemiparézu mají dva (20 %) respondenti. Výsledky uvádí tabulka 18.

Tabulka 18: Typ DMO respondentů

Typ dětské mozkové obrny respondentů	Absolutní počet	Relativní počet
Diparetickou formou DMO	1	10 %
Kvadraparetická forma DMO	6	60 %
Triparetická forma DMO	1	10 %
Hemiparetická forma DMO	2	10 %
Celkem	10	100 %

- **Návštěvnost kulturních a společenských akcí ve městě a okolí**

Pro závěrečné shrnutí bylo důležité vědět, jak často respondenti navštěvují své město a za jakým účelem město navštěvují. Výsledky byly téměř vyrovnané. Často město navštěvují tři respondenti (30 %), občas také tři respondenti, čtyři respondenti uvedli, že město navštěvují málo. Jako důvod návštěvy města respondenti uváděli nákupy (60 %), úřady (10 %), kultura a sport (20 %), vycházka (10 %). Znázorněno v tabulce 19.

Tabulka 19: Návštěvnost kulturních a společenských akcí ve městě a okolí

Návštěvnost akcí	Absolutní počet	Relativní počet
Ano často	3	30 %
Ano občas	3	40 %
Ne málo	4	30 %
Celkem	10	100 %

- **Délka návštěvnosti dílen CDS (kolik let respondenti dílny navštěvují)**

Další otázka se zaměřila na to, jak dlouho respondenti navštěvují pravidelně výtvarné dílny CDS. Dva respondenti (20 %) uvedli dobu do pěti let, pět respondentů (50 %) navštěvuje dílny více jak šest let, dva respondenti (20 %) uvedli dobu 11 a více let. Jeden respondent (10 %) je ve výtvarných dílnách již více jak 16 let. Výsledky uvádí tabulka 20.

Tabulka 20: Délka návštěvnosti dílen CDS

Délka návštěvnosti dílen CDS	Absolutní počet	Relativní počet
1 – 5 let	2	20 %
6 – 10 let	5	40 %
11 – 15 let	2	20 %
16 a více let	1	10 %
Celkem	10	100 %

- **Možnost výběru výtvarné dílny**

Tímto porovnáním jsem chtěla zjistit, zda respondenti musí pravidelně navštěvovat všechny typy dílen, nebo v případě možnosti mohou navštěvovat dílnu jinou. Čtyři respondenti (40 %) uvedli, že navštěvují všechny dílny, šest respondentů (60) si dílnu vybírá podle zájmu. Výsledky uvádí tabulka 21.

Tabulka 21: Možnost výběru výtvarné dílny

Možnost výběru dílny	Absolutní počet	Relativní počet
Ano	4	40 %
Mohu si vybrat	6	40 %
Celkem	10	100 %

- **Oblíbenost dílny**

Otázka směřovala na zjištění, jak velkou oblíbenost má právě moje dílna – keramika, která dle respondentů obsadila druhé místo. Tři respondenti (30 %) zvolili keramiku, jako nejoblíbenější. Nejoblíbenější pro čtyři respondenty (40 %) je malování na hedvábí, následuje pletení košíků – dva respondenti (20 %), jeden respondent (10 %) uvedlo jako nejoblíbenější litou keramiku. Výsledky uvádí tabulka 22.

Tabulka 22: Oblíbenost druhu výtvarné dílny

Druh dílny	Absolutní počet	Relativní počet
Litá keramika	1	10 %
Modelovaná keramika	3	30 %
Pletení košíků	2	20 %
Malování na hedvábí	4	40 %
Celkem	10	100 %

- **Zájem o činnost v keramické dílně**

Otázkou jsem si chtěla zjistit, jaký zájem mají respondenti o činnost v keramické dílně a zda již nejsou jednostrannou výrobou unaveni. Tři respondenti (30 %) sice uvedli, že je činnost v keramické dílně baví, ale ostatní odpovědi přesto potvrdily můj předpoklad. Jeden respondent (10 %) se nudí, dva respondenty (20 %) činnost nebaví, dva (20 %)

jí navštěvují jen z povinnosti a dva respondenti (20 %) uvedli, že neví. Výsledky uvádí tabulka 23.

Tabulka 23: Zájem o činnost v keramické dílně

Zájem o činnost v keramické dílně	Absolutní počet	Relativní počet
Činnost mě baví	3	30 %
Nudím se	1	10 %
Nebaví mě	2	20 %
Navštěvuji pouze z povinnosti	2	20 %
nevím	2	20 %
Celkem	10	100 %

- **Uvítali byste změnu**

Otázka směřovala na zjištění, zda by změna respondentům vyhovovala a zda by takovouto možnost uvítali. Jednoznačně osm respondentů (80 %) uvedlo, že by změnu programu keramické dílny uvítali. Dva respondenti (20 %) uvedli, že neví. Výsledky uvádí tabulka 24.

Tabulka 24: Možnost změny programu keramické dílny

Možnost změny programu	Absolutní počet	Relativní počet
Ano	8	80 %
Ne	0	40 %
Nevím	2	20 %
Celkem	10	100 %

- **Projekt „Stopy z procházek městem“ se Vám líbil?**

Otázkou jsem chtěla zjistit, zda zvolený projekt respondenty zaujal a zda je aktivity projektu bavily. Jednoznačně sto procent respondentů uvedlo, že ano. Výsledky uvádí tabulka 25.

Tabulka 25: Projekt „Stopy z procházek městem“ se Vám líbil?

Líbil se Vám projekt?	Absolutní počet	Relativní počet
Ano	10	100 %
Ne	0	0 %
Nevím	0	0 %
Celkem	10	100 %

- Která část projektu se Vám líbila nejvíce a proč:**

100 % respondentů uvedlo jako nejzajímavější samotné keramické otisky, které byly spojené s vycházkami do města, parků, lesa. Otisky se staly stěžejní částí celého projektu.

- Která část projektu se Vám líbila nejméně a proč:**

Šest respondentů (60 %) uvedlo téma zvíře, tři respondenti (30 %) uvedlo vydlabávání dutin – téma Betlém, dva respondenti (20 %) uváděli závěrečné poselství pro budoucí generaci.

- Chtěli byste pokračovat v podobných projektech?**

Otázka směřovala ke zjištění, zda projekt respondenty zaujal natolik, že budou chtít v podobných projektech pokračovat i nadále. Pro pokračování se vyjádřilo devět respondentů (90 %), jeden uvedl (10 %), že neví. Výsledky uvádí tabulka 26.

Tabulka 26: Pokračování v projektech

Pokračování v projektech	Absolutní počet	Relativní počet
Ano	9	90 %
Ne	0	0 %
Nevím	1	10 %
Celkem	10	100 %

3.8 Vyhodnocení projektu

Požadavkem bakalářské práce bylo vyhodnocení z hlediska zapojení a spokojenosti klientů, vyhodnocení úspěšnosti i negativních (rušivých) momentů projektu. Projekt byl svým rozsahem náročný časově i technicky a v průběhu realizace projektu hrál velkou roli rovněž lidský faktor.

Z hlediska zapojení klientů jsem jejich zájem o realizaci projektu mohla po celou dobu pozorovat a hovořit s nimi. Též závěrečný evaluační dotazník prokázal spokojenost se změnou programu keramické dílny. Nejvíce se klienti zapojovali při realizaci otisků na vycházkách do města, Jizerských hor, parků apod. Samotné otisky se staly stěžejní částí projektu. Zajímavé bylo pozorovat i ostatní obyvatele města, kteří se zastavovali a pozorovali handicapované mladé lidi, kteří opustili své vozíky, sedli si na připravené deky a něco dělali na dlažbě. Někteří měli zájem se do činnosti i zapojit. Klienti se postupně přestali obávat svého okolí, začali kolemjdoucím vysvětlovat, co tvoří a vyzývali je k zapojení. Sami začali přicházet s náměty a kam příště půjdeme. Na některá místa jsme se i vraceli.

Podle zapojení klientů, ohlasu ze závěrečné výstavy a také z nabídek na realizaci dalších výstav, lze usuzovat, že projekt byl úspěšný jak pro spokojenost klientů, tak i jako prezentace aktivit výtvarných dílen Jedličkova ústavu Liberec. Nemalý význam má samotná tvorba ve veřejném prostoru, která zapojila i běžného občana do společné práce s handicapovanými.

Kladné momenty:

- Pro realizaci projektu jsme měli velmi dobré podmínky (prostory, technické a materiálové vybavení).
- Ochotné spolupracovníky z řad kolegů, dobrovolníků a studentů na praxi, kteří se pro projekt nadchli.
- Přínosem byla velká podpora celého vedení Jedličkova ústavu. Velký zájem pana ředitele, který nás po celou dobu realizace projektu podporoval jak slovně, ale i poskytnutím technické pomoci – materiál, dílna, možnost využití dopravního prostředku k časově náročným výletům.

- Velkou výhodou byla možnost využití dobrovolníků a studentů na praxi, kteří s Jedličkovým ústavem spolupracují.
- Příjemným zjištěním bylo i postupné zapojení ostatních klientů, kteří nebyli do projektu zařazeni, ale zapojili se v případě nepřítomnosti některého z vybraných účastníků. Do závěrečného dotazníkového šetření však nejsou zařazeni.
- Velmi dobře připravená závěrečná výstava.

Záporné momenty projektu:

- Projekt byl časově velmi náročný (září 2012 – září 2013).
- V průběhu zasahovala nemoc klientů, pobyty v lázních, ale také moje nepřítomnost z důvodů dovolené, školení apod.
- Velkým problémem bylo počasí – keramické otisky se za deště nadají z řady důvodů vytvářet. Za deště a mokrého povrchu si klienti nemohou slézt na zem, pláty na otisky se lepí. Tato skutečnost se týkala všech programů, u kterých byla motivační vycházka.
- Pro realizaci otisků na samotném náměstí Dr. E. Beneše a ul. 8. března jsem potřebovala souhlas Magistrátu města Liberce k provozování aktivity. Protože jsem nikdy nevěděla, jaké bude počasí, byla to vždy sázka, zda to vyjde.
- Náročná příprava plátů k otiskům. Pláty jsem připravovala sama, klienti by tuto část nezvládli (velká plocha 40 x 40, důležitá síla plátu).
- Některé pláty v průběhu výpalu praskaly a s nimi praskaly i vypalovací pláty v peci. Postupně jsme tuto nepříjemnou technickou záležitost, dotazem u odborníků – keramiků, odstranili. Celou rubovou část propíchat vidličkou a očkem vytvořit drážky podobně jako u dlaždiček.
- Abychom se mohli rychle přesunout na místa, která nejsou ve středu města, museli jsme použít dopravního prostředku. Nebyl to však žádný problém, protože jsme měli podporu od vedení ústavu, které dopravu poskytlo.
- V některých momentech jsem neměla k dispozici fotoaparát a tak některé pěkné momenty mi chybí.

I přes všechny tyto rušivé situace jsme si vždy věděli rady a celý projekt se nám podařilo dokončit.

4 ZÁVĚR

V mé bakalářské práci jsem se zabývala keramikou, volno-časovou aktivitou klientů s DMO v Jedličkově ústavu Liberec. Zaměřila jsem se na program zdejší keramické dílny a pokusila se najít způsob, jak její činnost oživit, vytvořit nový program a zapojit klienty do aktivní činnosti mimo ústav a dílnu, ve které tráví celé dopoledne výrobou keramických předmětů určených pro prodej. Pokusila jsem se navrhnout a realizovat tematický projekt **„Stopy z procházek městem“**, porovnat dosavadní činnosti dílny a zapojit handicapované klienty do aktivní tvořivé činnosti mimo ústav, ve městě, ve kterém žijí. Naučit je pozorovat život kolem sebe, vnímat změny, jedinečnost a pokusit se chápat souvislosti projevů života města i přírody, poznávat svůj region součástí.

Jak jsem uvedla v úvodu této bakalářské práce, pracuji v Jedličkově ústavu již 32 let a keramickou dílnu jako lektor vedu od roku 1996 (tj. 18 let). Již v minulosti jsem v dílně vytvářela projekty, které vedly k tvořivosti a k bližšímu seznámení daného okruhu – pravěk, Peru, Tibet, stromy, masky. Na základě vyprávění, promítání filmu nebo diapozitivů vznikla tematická řada, které jsme se v dílně po celý rok věnovali. Každý projekt jsme vždy ukončili výstavou, která sloužila pro její tvůrce k zakončení a ocenění jejich roční práce.

Po roce 2000 se náplň výtvarných dílen CDS Jedličkova ústavu začala měnit. Odpolední zájmové kroužky se postupně vytratily a nahradily je dopolední výtvarné a pracovní dílny pro klienty s ukončenou školní docházkou, pro které nebyla možnost uplatnění na trhu práce. Náplň zůstala stejná, ale změnil se účel. Tendencí se postupně stal prodej výrobků, které si pro svůj původ i své určité kouzlo našly trh a odbyt. Se vzrůstajícím zájmem se však volná tvořivost a hra s materiálem stala sériovou výrobou bez větší fantazie a nadšení. V posledních letech cítím, že klienti již netvoří s takovým zájmem jako dřív. Projektem **„Stopy z procházek města“** jsem chtěla atmosféru dílny oživit a pokusit se o návrat tvořivějšího prostředí, nebo alespoň o odlehčení z každodenní výroby v dílně. Pokud mohu za sebe i z ohlasu klientů projekt uzavřít, myslím si, že se velmi zdařil.

Projekt jsem v průběhu realizace, na základě pozorování a evaluačního dotazníku z pohledu zapojení a spokojenosti klientů, vyhodnotila. Ze zjištěných skutečností mohu konstatovat, že moje předpoklady, které jsem si pro svou potřebu stanovila a které jsem již delší dobu pozorovala, se potvrdily.

- 8 z 10 (80 %) respondentů by současný program keramické dílny chtěla změnit a vidí ho jako stále stejný (nezajímavý, stereotypní, nudný),
- 9 z 10 (90 %) respondentů chce v podobných projektech pokračovat,
- 10 (100 %) respondentům se projekt líbil.

Projekt prokázal, že pro další činnost keramické dílny bude vhodné běžnou dosavadní výrobu a prodej, který zajišťuje finanční podporu na nákup materiálu a platbu energií, kombinovat vhodným způsobem s jinými tvořivými nebo poznávacími aktivitami. Aktivitu, které byly součástí projektu, klienty zaujaly a bavily je. Přestože projekt skončil v září 2013, uskutečnila jsem na přání klientů ještě dvě aktivity s otisky v říjnu a listopadu 2013). Skupinu jsem ale zvolila již menší – 5 klientů. Práce nebyla tak náročná na organizaci a pomoc asistentů.

Projekt propojuje výtvarnou činnost s environmentálním poznáváním. Je vhodný nejen pro handicapované, ale jeho využití vidím i pro výchovu a vzdělávání školních dětí a mladých lidí ze sociálně znevýhodněných skupin k bližšímu poznávání svého regionu.

5 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BABYRÁDOVÁ, H. *Výtvarná dílna*. 1. vyd. Praha: TRITON, 2005. 289 s. ISBN 80-7254-705-4.

GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 1. vyd. Brno: Paido, 2000. 261 s. ISBN 80-8931-79-6.

HAUSENBLAS, O., KOŠTÁLOVÁ, H. *Co je E-U-R*. Kritické listy [online]. 2006, 24 s. [cit. 2011-01-02].

HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 776 s. ISBN 80-7178-303-X.

KRAUS, J. a kol. *Dětská mozková obrna*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2005. 348 s. ISBN 80-247-1018-8.

LOKŠOVÁ, I., LOKŠA, J. *Pozornost, motivace, relaxace a tvořivost dětí ve škole*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. 199 s. ISBN 80-7178-205-X.

MACEK, T. *Keramika*. 1. vyd. Brno: Computer Press a.s., 2007. 112 s. ISBN 978-80-251-1568-8.

MATTISON, S. *Jak se dělá keramika*. 1. vyd. [s. l.]: Slovart, 2004. 224 s. ISBN 80-7209-599-4.

MAŇÁK, J. *Rozvoj aktivity, samostatnosti a tvořivosti žáků*. 1. vyd. Brno: pdfMU, 1998. 134 s. ISBN 80-210-1880-1.

MICHALÍK, J., a kol. *Zdravotní postižení a pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Portál. 2011. 512 s. ISBN: 978-80-7367-859-3.

NOVOSAD, L. *Kapitoly ze základů speciální pedagogiky – Somatopedie*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2002. 79 s. ISBN 80-7083-563-X.

NOVOSAD, L. *Základy speciálního poradenství*. 2. vyd. Praha: Portál, 2006. 159 s. ISBN 80-7367-174-3.

POŠAROVÁ, Markéta. *Úvod do keramické tvorby*. 1.vyd. Liberec: Technická universita. 2012. 39 s. ISBN 978-80-7372-926-4.

RADA, P. *Techniky keramiky*. 1. vyd. Praha: Aventinum, 2007. 216 s. ISBN 978-80-86858-45-6.

ŘÍČAN, P., VÁGNEROVÁ, M. a spolupracovníci. *Dětská klinická psychologie*. 1. vyd. Praha: Avicenum. 1991. 359 s. ISBN 80-201-0131-4.

ŠEBESTOVÁ, Alena. *Metody kritického myšlení při výuce na 1. stupni ZŠ.* Brno, 2006. ISBN Diplomová práce.

ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace.* 4. vyd. Praha: Portál, 2011. 224 s. ISBN: 978-80-7367-889-0.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese.* 3. vyd. Praha: Portál, 2004. 872 s. ISBN 80-7178-802-3.

VÁGNEROVÁ, M., HADJMOUSOVÁ, Z. *Psychologie handicapu: 4. část. Školní věk a dospívání postiženého dítěte.* 2. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2003. 40 s. ISBN 80-7083-765-9.

VÍTKOVÁ, M. *Paradigma somatopedie.* 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998. 140 s. ISBN 80-210-1953-0.

VÍTKOVÁ, M. (ed.) *Integrativní speciální pedagogika. Integrace školní a sociální.* 2. vyd. Brno: Paido, 2004. 463 s. ISBN 80-7315-071-9.

VOTAVA, J. a kol. *Ucelená rehabilitace osob se zdravotním postižením.* 1. vyd. Praha: Karolinum, 2003. 207 s. ISBN 80-246-0708-5.

WEIß, G. *Keramika umění z hlíny.* 1. vyd. Praha: Grada, 2007. 256 s. ISBN 978-80-247-1954-2.

ŽÍLA, K. *Průvodce keramikou.* 1. vyd. Praha: Grada, 2005. 132 s. ISBN 80-247-0920-1.

ISNA International Snoezelen Association [online]. [cit. 19. 5. 2006]. Dostupné na WWW: <<http://www.isna.de>>.

6 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A Fotodokumentace z realizace projektu „*Stopy z procházek městem*“

Příloha B Dotazník

Příloha C Ukázka vyplněného dotazníku

Příloha A Fotodokumentace z realizace projektu „*Stopy z procházek městem*“

Obrázek 2: otisky v Parku vzpomínek (velikost otisku 40/40 cm)

Obrázek 3: otisky Nám. Ed. Beneše – znak města (velikost otisku 40/40 cm)

Obrázek 4: otisky struktury – koleje tramvaje (velikost otisku 40/40 cm)

Obrázek 5: otisk koleje tramvaje (velikost otisku 40/40 cm)

Obrázek 6: otisky struktur Nám. Ed. Beneše (velikost otisku 40/40 cm)

Obrázek 7: otisky struktur Nám. Ed. Beneše – kanál (velikost otisku 40/40 cm)

Obrázek 8: otisky struktur - kašna ul. 8. března (velikost otisku 20/40 cm)

Obrázek 9: otisk brány radnice (velikost otisku 40/40 cm)

Obrázek 10: otisk brány (velikost 40/40 cm)

Obrázek 11: otisky barvy podzimu (30/30 cm)

Obrázek 12: otisk struktury dlažby (40/40 cm)

Obrázek 13: otisk struktury dlažby (40/40 cm)

Obrázek 14: otisk struktury dlažby (40/40 cm)

Obrázek 15: otisk znaku Liberce (40/40 cm)

Obrázek 16: otisky struktur dlažby (40/40 cm)

Obrázek 17: práce v dílně - zatírání oxidů

Obrázek 18: práce v dílně - zdobení (glazování)

Obrázek 19: otisky struktur (otisky připravené k přezahu)

Obrázek 20: vypálený otisk popraskané dlažby

Příloha B

DOTAZNÍK (evaluační)

Dobrý den,

jsem studentka 3. ročníku Pedagogiky volného času na Technické univerzitě v Liberci. V současné době píši bakalářskou práci na téma: Keramika, jako volno-časová aktivita pro klienty s dětskou mozkovou obrnou. „Stopy z procházek městem“.

Ráda bych Vás požádala o vyplnění tohoto dotazníku, který Vám zabere maximálně 20 minut. Dotazník v první části mapuje základní informace o Vás, druhá je zaměřena na projekt, který jsme společně realizovali od září 2012 do září 2013. Díky získaným informacím tak mohu celý projekt vyhodnotit. Dotazník je anonymní, prosím nepodepisujte se. Vyhovující odpověď označte křížkem.

Děkuji

Alena Horáková, lektorka

1) Jste:

- ☐ muž
- ☐ žena

2) Kolik je Vám let?

- ☐ 20 – 25 let
- ☐ 26 – 30 let
- ☐ 31 – 35 let

3) Bydlíte:

- ☐ doma s rodiči
- ☐ již sám
- ☐ ústav

4) Navštěvujete kulturní a společenské akce ve městě a okolí?

- ☐ Ano
- ☐ Ne
- ☐ Občas

Za jakým účelem _____

5) Jakou školu jste vystudoval/a:

- ☐ základní škola
- ☐ základní škola praktická
- ☐ základní škola speciální

6) Jakou máte formu DMO?

- ☐ Diparéza
- ☐ Hemiparéza
- ☐ Triparéza
- ☐ Kvadruparéza

7) Pro svůj pohyb používáte zdravotní pomůcku:

- ☐ mechanický invalidní vozík
- ☐ elektrický invalidní vozík
- ☐ francouzské hole
- ☐ žádnou pomůcku nepoužívám

8) Jak dlouho navštěvuješ výtvarné dílny CDS?

- ☐ 1 – 5 let
- ☐ 6 – 10 let
- ☐ 11 – 15 let
- ☐ 16 a více let

9) Navštěvuješ všechny dílny, nebo si můžeš vybrat?

- ☐ Ano
- ☐ Ne
- ☐ Mohu si vybrat

10) Kterou dílnu navštěvuješ nejraději a proč:

- ☐ Malování na hedvábí, protože _____
- ☐ Pletení košíků, protože _____
- ☐ Litá keramika, protože _____
- ☐ Modelovaná keramika, protože _____

Dosavadní činnost v keramické dílně (před projektem) Vás:

- ☐ Baví Vás
- ☐ Nudili jste se
- ☐ Nebaví Vás
- ☐ Navštěvujete ji pouze z povinnosti
- ☐ Nevím

Proč _____

13) Změnili byste něco v programu keramické dílny?

- ☐ Ano

Proč _____

- ☐ Ne
- ☐ Nevím

14) Projekt „*Stopy z procházek městem*“ se Vám líbil?

- ☐ Ano
- ☐ Ne
- ☐ nevím

Proč: _____

15) Která část projektu se Vám líbila nejvíce a proč:

16) Která část projektu se Vám líbila nejméně a proč:

17) Chtěli byste pokračovat v podobných projektech?

- ☐ Ano
- ☐ Ne
- ☐ Nevím

Příloha C

Ukázka vyplněného dotazníku

DOTAZNÍK (evaluační)

Dobrý den,

jsem studentka 3. ročníku Pedagogiky volného času na Technické univerzitě v Liberci. V současné době píši bakalářskou práci na téma: Keramika, jako volno-časová aktivita pro klienty s dětskou mozkovou obrnou. „Stopy z procházek městem“.

Ráda bych Vás požádala o vyplnění tohoto dotazníku, který Vám zabere maximálně 20 minut. Dotazník v první části mapuje základní informace o Vás, druhá je zaměřena na projekt, který jsme společně realizovali od září 2012 do září 2013. Díky získaným informacím tak mohu celý projekt vyhodnotit. Dotazník je anonymní, prosím nepodepisujte se. Vyhovující odpověď označte křížkem.

Děkuji

Alena Horáková, lektorka

11) Jste:

- ☐ muž
- ☒ žena

12) Kolik je Vám let?

- ☐ 20 – 25 let
- ☒ 26 – 30 let
- ☐ 31 – 35 let

13) Bydlíte:

- ☐ doma s rodiči
- ☐ již sám
- ☒ ústav

14) Navštěvujete kulturní a společenské akce ve městě a okolí?

- ☐ Ano
- ☐ Ne
- ☒ Občas

Za jakým účelem: chodím nakupovat

15) Jakou školu jste vystudoval/a:

- ☐ základní škola
- ☒ základní škola praktická
- ☐ základní škola speciální

16) Jakou máte formu DMO?

- ☐ Diparéza
- ☐ Hemiparéza
- ☐ Triparéza
- ☒ Kvadruparéza

17) Pro svůj pohyb používáte zdravotní pomůcku:

- ☒ mechanický invalidní vozík
- ☐ elektrický invalidní vozík
- ☐ francouzské hole
- ☐ žádnou pomůcku nepoužívám

18) Jak dlouho navštěvuješ výtvarné dílny CDS?

- ☐ 1 – 5 let
- ☒ 6 – 10 let
- ☐ 11 – 15 let
- ☐ 16 a více let

19) Navštěvuješ všechny dílny, nebo si můžeš vybrat?

- ☐ Ano
- ☒ Ne
- ☐ Mohu si vybrat

20) Kterou dílnu navštěvuješ nejraději a proč:

- ☒ Malování na hedvábí, protože ráda maluju
- ☐ Pletení košíků, protože _____
- ☐ Litá keramika, protože _____
- ☐ Modelovaná keramika, protože _____

Dosavadní činnost v keramické dílně (před projektem) Vás:

- ☐ Baví Vás
- ☐ Nudili jste se
- ☐ Nebaví Vás
- ☐ Navštěvujete ji pouze z povinnosti
- ☒ Nevím

Proč _____

18) Změnili byste něco v programu keramické dílny?

- ☒ Ano

Proč: Je to pořád stejný

- ☐ Ne
- ☐ Nevím

19) Projekt „*Stopy z procházek městem*“ se Vám líbil?

- ☒ Ano
- ☐ Ne
- ☐ nevím

Proč: _____

20) Která část projektu se Vám líbila nejvíce a proč:

Nejvíce otisky

21) Která část projektu se Vám líbila nejméně a proč:

Nerada glazuju, nejde mi to

22) Chtěli byste pokračovat v podobných projektech?

- ☒ Ano
- ☐ Ne
- ☐ Nevím